

EKONOMİNİN *ve* EMEĞİN NABZI

Aralık 2025 / Sayı 15

2026 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesi

Mustafa Durmuş

● 2026 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesinin Analizi

● 2026 Bütçesinde Harcamalar ve Vergiler

● 2026 Yılı Bütçesi ve Bütçe Hakkı

● Sosyal Yönleriyle 2026 Yılı Bütçesi

● Adalet Perspektifinden 2026 Bütçesi

● Demokrasi ve Barış Perspektifinden 2026 Bütçesi

● İnsan Hakları Perspektifinden Devlet Bütçesi

● Genel Değerlendirme

TEZ-KOOP-İŞ SENDİKASI

Türkiye Ticaret, Kooperatif, Eğitim, Büro ve Güzel Sanatlar İşçileri Sendikası

2026 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesinin Analizi

2026 yılı merkezi yönetim bütçesi TBMM’de oylanarak kabul edildi. 5018 Sayılı Kanun’a göre bütçede harcama artırıcı değişikliklerin yapılması mümkün görünmediğinden, muhalefet partilerinin sözcüleri öneride bulunmaktan daha çok bütçe üzerinden iktidarı eleştirip ülkenin diğer sıcak gündemlerini tartıştılar. Bültenimizin özel sayısı olarak hazırladığımız bu çalışmada; 2026 bütçesini çok yönlü olarak ele alıyor ve bütçenin ekonomi, işçi sınıfı ve toplum üzerindeki etkilerini; emek, adalet, demokrasi, insan hakları ve barış açılarından analiz ediyoruz.

Bütçeler ‘Sosyal Sözleşme’nin yıllık olarak düzenlenmiş halidir

Devlet bütçelerine ilişkin hususlar toplumun çok ilgisini çeken hususlar olmasa da toplumu, düşündüğümüzden çok daha fazla etkilerler.

Çünkü bir hükümetin; kimin hangi vergileri ödeyeceği, kimin hangi hizmetlerden yararlanacağı ve ne kadar borç alınacağına ilişkin olarak aldığı kararlar; sadece ekonomi üzerinde değil, aynı zamanda insanların gelirleri ve refahları üzerinde de büyük bir etkiye sahiptir.

Bütçeler ayrıca bir toplumun daha eşit mi olacağı, yoksa sosyal olarak bölünmüş mü kalacağı ve dezavantajlı gruplar da dahil olmak üzere toplumun daha iyi bir yaşam için gerçek imkanlara sahip olup olamayacağı konusunda da etkilidir.

Böylece bir siyasal iktidarın vergilendirme, harcama yapma ve borçlanma açılarından niyetini ortaya koyan hükümet bütçeleri, kamu kaynaklarının nasıl artırılacağına ve harcanacağına dair bir belge olarak, bir

devleti ve vatandaşlarını birbirine bağlayan ‘sosyal sözleşme’nin yıllık olarak düzenlenen belgesi gibidir. Ayrıca kaynakları (yeniden) dağıtmanın bir yolu olarak, siyasi müzakere- nin ve hesap verebilirliğin sağlanması için kilit bir arenadır.

Bütçeler çok önemli siyasi, hukuki, iktisadi ve yönetsel belgelerdir

Çünkü:

- Siyasal iktidarlara ve devletin tüm kurumlarına, yapacağı harcamalar ve toplayacağı vergi gelirleri açısından yasallık (meşruiyet) kazandırır.
- Egemen- yöneten sınıfların en önemli ekonomi ve maliye politikası, sermaye ve servetin yeniden üretimi ve gelirin **yeniden bölüşümünün** aracı olarak işlev görürler.

- Ülkedeki rejimin ve siyasal iktidarların **demokratik ve sosyal hak ve özgürlükler konusundaki duruşunun** en önemli göstergeleridir.
- Önümüzdeki yıl için 19 trilyon TL'ye yakın bir harcama-
nın yapılmasına ve 16 trilyon

TL'den fazla kamu gelirin tahsilatına izin verdiğinden, 2026 yılı bütçesi **sosyal sınıflar ve farklı kimlikler arasındaki mücadele-
nin en önemli alanlarından biridir.**

Yani bütçe bir kanun, bir politik belge olduğu kadar hem harcamalar hem vergiler hem de borçlanma boyutlarıyla ekonominin bütünü ve toplumsal sınıflar ve kesimler üzerinde çok önemli etkilere neden olan bir **siyaset aracıdır.**

Neo-liberal bütçe anlayışı egemenlerin çıkarlarını korumayı amaçlar

Kamu maliyesi ve devlet bütçesine yönelik mevcut neo-liberal yaklaşım ise 'makroekonomik istikrar' ve 'mali disiplin'e yoğun bir şekilde odaklanır. Oysa bütçe aynı zamanda çok önemli kaynak tahsisi ve yeniden bölüştürücü etkileri olan bir araçtır. Bu yüzden de bütçelerin sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve siyasal yönlerden de ele alınması gerekir. Bu da bütçelerin sadece "iktisadi" değil, "adalet, demokrasi, insan hakları ve toplumsal barış" açılarından da ele alınmasını gerekli kılar.

Bu yaklaşım, kalıcı yoksulluk, artan eşitsizlikler ve adaletsizlikler ve çevresel tahribat gibi devam eden küresel ve yerel sorunlar karşısında ve kuşkusuz aşırı sağcı popülist otoriterliğin ve 'yeni faşizm'in yükselişine bir yanıt olması anlamında, özellikle önemlidir.

Jeopolitik gerginliklerin arttığı bir dönemin bütçesi

Bir başka anlatımla, 2026 Merkezi Yönetim Bütçesi varoluşsal bir acil durumla karşı karşıya olduğumuz bir dönemde TBMM'de görüşülüyor. Bu dönem, uluslararası gerginliklerin ve savaşların yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde eşitsizlik ve yoksulluk artarken, liberal demokrasiler birer birer ortadan kalkmaya başladı.

Türkiye'de ise 22 yıldır sürdürülen neo-liberal politikalar ülkeyi ciddi ekonomik krizlerin içine sürükledi. Aynı zamanda, vergi adaletini daha da kötüleştirdi: büyük sermaye şirketlerine hala çok hoşgörülü davranılıyor, onlardan ve zengin bireylerden yeterince vergi alınmıyor. Bu kesimlerin, gelirleri ve kazançları dikkate alındığında, karşılaştıkları vergi yükünün çoğu emekçilerin katlandığı vergi yükünden çok daha düşük olduğu görülüyor.

Bu politikalar, çoğu emekçinin, yoksul köylünün, küçük esnafın ve küçük işletme sahiplerinin, devlete ve demokrasiye olan inancını ciddi ölçüde sarstı. Bunun sonucunda aşırı sağcı otoriterliğin demokrasiye yönelik tehditleriyle karşı karşıyayız.

Ayrıca faşizm gibi açık bir diktatörlüğün önlenmesi, ekonomilerin toparlanabilmesi, eşitsizliğin azaltılabilmesi ve finansal piyasaların yeniden düzenlenebilmesi için bu politik ve ekonomik paradigmanın sona erdirilmesi ve bunların yerini emek ve doğadan yana, demokratik, kadını güçlendiren, eşitlikçi ve adaletçi yeni bir paradigmanın alması şart gözüküyor.

Kısaca, devlet, demokrasi ve piyasalar başarısız olduklarında, halkların geçimlerini sürdürebilmesi giderek zorlaştığında ve ekolojik yıkım arttığında, tüm bunlara yol açan kapitalist düzeni radikal bir dönüşüme uğratmanın ve yeni paradigmayı hayata geçirmenin zamanı gelmiş demektir.

Sayı: 15/ Aralık 2025

Tez-Koop-İş Sendikası Süreli Yayın
Organı

Tez-Koop-İş Adına Sahibi:

Haydar Özdemiroğlu
Genel Başkan

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Mustafa Eberliköse
Tez-Koop-İş Sendikası
Örgütlenme Birim Müdürü

Editör:

Mustafa Durmuş

Yayın Hazırlığı ve Düzenleme:

Genel Eğitim Sekreterliği

Yasal Haklar: Bu dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf ve tasarım unsurlarının bir bölümü veya tamamı (elektronik ortamda çoğaltmak da dahil) alıntının kaynağı belirtilerek yapılabilir. Yazılardaki görüşler yazarlarına aittir ve sendika tüzel kişiliğini hiçbir biçimde bağlamaz. Dergiye iletilen yazı, belge, fotoğraf, karikatür gibi ürünler geri gönderilemez.

Yönetim Yeri ve İletişim Adresleri:

Tez-Koop-İş Sendikası Genel Merkezi
Mebusevleri, İller Caddesi No:7
06580 Tandoğan- Ankara

Tel: 0312 213 34 44

Faks: 0312 213 34 30

İnternet: www.tezkoopis.org

Elektronik posta:

sendika@tezkoopis.org
x.com/tezkoopissndk
www.facebook.com/tezkoopissndk
www.instagram.com/tezkoopis/
www.youtube.com/@sendikatezkoopis

Yayın türü: Tez-Koop-İş dergisinin
ekidir.

Aylık Yaygın Süreli Yayın

ISSN: 2630-5666

Yeni bir bütçe paradigmasına ihtiyaç var

Ülkede artık kamu politikaları, kamu maliyesi ve devlet bütçelerine ilişkin yeni bir paradigmaya ihtiyaç var. Çünkü mevcut kamu maliyesi ve devlet bütçeleri alanındaki mevcut düşünce ve uygulama artık toplumsal ihtiyaçlara cevap vermiyor. Şöyle ki:

Mevcut paradigma toplumsal sorunların çözümünden ziyade mali disipline ve ekonomik büyümeye aşırı vurgu yapıyor

Böyle olunca da devlet bütçeleriyle ilgili kamuoyu tartışmaları, çok dar bir şekilde iki konuya odaklanma eğiliminde oluyor: “bütçe açığı” ve “ekonomik büyüme”.

İşin gerçeği, dünya çapındaki maliye politikaları, genellikle mali disiplini sürdürme sloganları tarafından belirleniyor (yani düşük bütçe açığı ve borç seviyelerine ve özel yatırımı ve dolayısıyla büyümeyi teşvik etmek için vergileri düşük tutmaya odaklanmak). Bu tercih, iktidarların sahip olduğu mali alanın kapsamını sınırlıyor ve gelirin yeniden bölüşümü ve kaliteli ücretsiz kamusal hizmetlerin sunulması gibi konuları ikincilleştiriyor.

Oysa mali disiplin ve ekonomik büyüme önemli olsa da tek başına insanların yaşamlarında mutlaka iyileşmelere yol açmadığı için bunların bütçe politikalarının tek amacı olarak kabul edilmemesi gerekir.

Keza bütçe açığı vererek toplam talep, gelir ve istihdam artırılabilir. Üstelik enflasyonun artması da şart değildir. Ancak buna uluslararası finans kapital ve onun yerli işbirlikçisi bazı ulusal devletler karşı çıkarlar. Bu nedenle halka kemer sıkırtırlar. Zira “kemer sıkma” bir tür uluslararası finans kapitalin emirlerini yerine getirme işidir. Finans kapital bu yolla aynı zamanda ekonomiyi de kontrolü altına alır.

Bir başka anlatımla, bütçe açığı, ileri sürüldüğü gibi, her zaman ekonomi üzerinde olumsuz etkilere sahip değildir. Öyle ki toplam talebin yetersiz, işsizliğin çok yüksek ve atıl kapasitenin bulunduğu bir ekonomide özel yatırımları dışlama etkisi ortaya çıkmaz. Zira sabit bir tasarruf havuzu olmadığından, kamu harcamaları arttığında özel yatırımlar bu havuzdan payını alır. Tasarruflar gelirle, bu toplam taleple, bu da bütçe açığıyla büyür. Enflasyon oluşmaz zira ekonomide yüksek işsizlik mevcuttur. Toplam talepteki bir artış fiyat artışından ziyade hâsıla artışıyla sonuçlanır (*Prabhat Patnaik, The perversity of the neo-liberal fiscal regime, <https://mronline.org>, 3 Ocak 2020*).

Maliyet ve faydaların adaletsiz dağılımı söz konusu

Bütçe politikaları, pratikte, toplumun daha yoksul ve marjinalleşmiş ezilen kesimlerini de kapsayan emekçi sınıflar yerine, sermaye sınıfının ve onların güçlü siyasi aktörlerinin çıkarlarını desteklemek için kullanılır.

Örneğin ülkede, yoksullar (kayıt dışı olarak çalışsalar bile), gelirlerinin daha yüksek bir kısmını dolaylı vergi (KDV ve ÖTV) ve kamu fiyatlaması olarak öderken, zengin bireylerin ve büyük şirketlerin (son zamanlarda Man Adası ve Panama Belgeleri sızıntılarında bolca belgelendiği gibi), servetlerini ve kârlarını vergi cennetlerinde saklamak için yasal boşluklardan yararlanmalarına veya mali fayda ve teşvik elde etmek için lobicilik ve nüfuzlarını kullanmalarına izin verilmektedir.

Benzer bir şekilde, güçlü siyasi aktörler, kaynak tahsisi mekanizmasını, halkları yoksullaştırmak pahasına ama kendi destekçilerinin yararına

olacak şekilde etkilerken, zayıf tedarik sistemleri ve yozlaşmış kamu görevlileri ile büyük müteahhitler arasındaki gizli anlaşmalar genellikle düşük kaliteli, yüksek fiyatlı sermaye yatırım projeleriyle sonuçlanır. Böylece bu projelerden beklenen sosyal fayda, sosyal maliyetin çok gerisinde kalır.

Geniş tartışma ve müzakere için yurttaşların söz hakkı yok

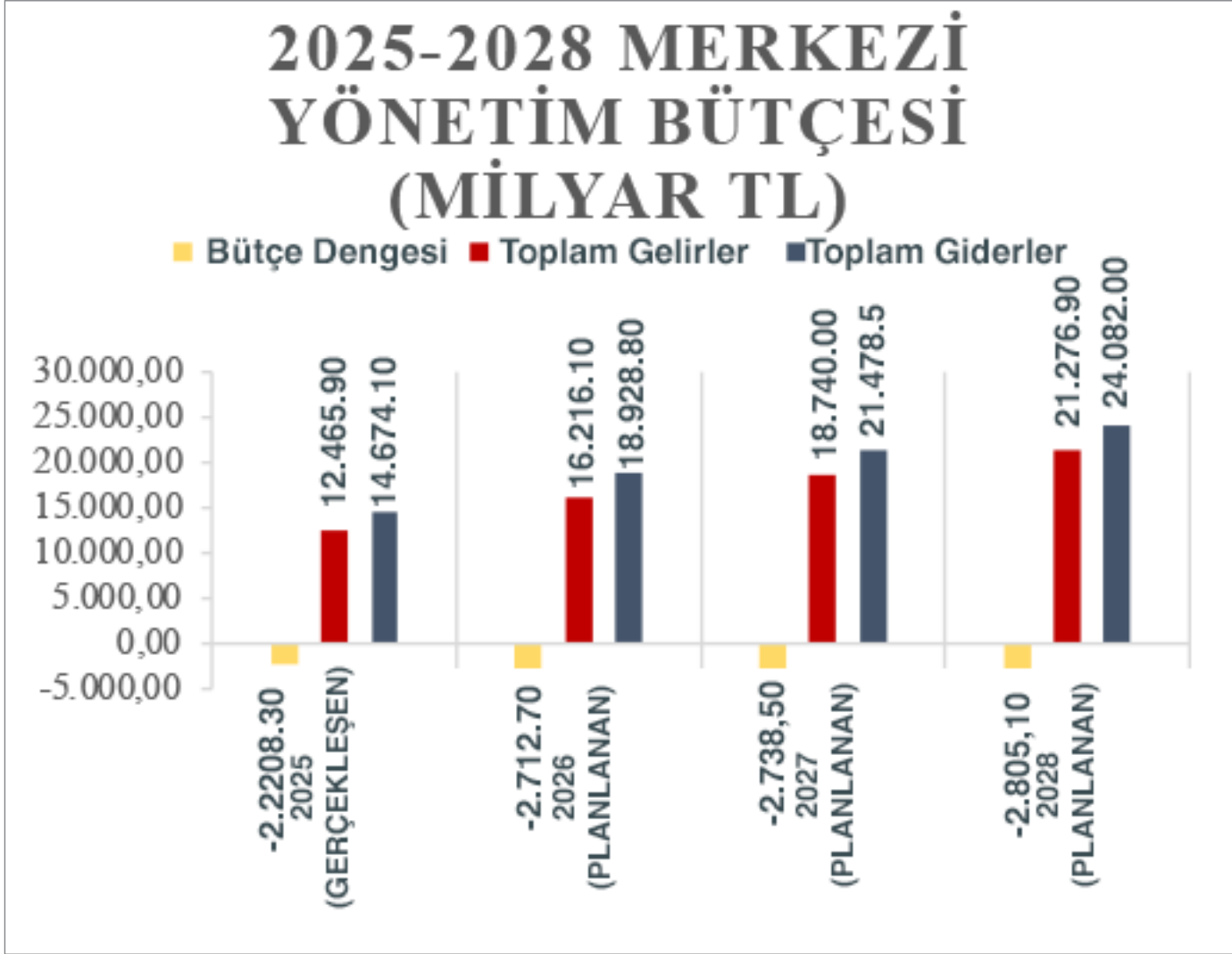
Genel olarak, hükümetlerin politika tercihleri ve bunların bütçesel etkileri hakkındaki kamuoyu tartışması sıradan yurttaşlara ve emek ve meslek örgütlerine kapalıdır. Politikalar ve bütçeler hakkındaki kararlar, ortalama yurttaşların (sadece yoksul ve marjinalleştirilmiş kesimler değil) büyük ölçüde dışlandığı süreçlerde belirlenir.

Politikalar ve bütçeler hakkında kamuya açık bilgiler, anlamlı tartışma ve müzakereye yol açmaz. Yani toplumdaki tüm aktörlerin görüş oluşturabildiği ve karar almaya katkıda bulunabildiği ve hükümetlerin kararlarını kamusal alanda gerekçelendirmesi ve savunması gereken süreçler mevcut değildir.

Bütçe reformlarına aşırı teknik bir yaklaşım söz konusu

Kamu Mali Yönetiminin mevcut “paradigması”, asgari düzeyde korunması gereken temel sağlık ve eğitim gibi bütçe kalemleri dışında, kamu kaynaklarının nasıl tahsis edildiği veya harcadığı konusunda sözde nötr kalma eğilimindedir. Orta Vadeli Program’a bağlı hareket etme zorunluluğu, bu reformların teknik yönlerine odaklanmasıyla ve bunların devletin yürütme kolu içinde gerçekleşmesiyle sınırlı kalmaktadır.

2026 Bütçesinde Harcamalar ve Vergiler

Bütçede, net bütçe gelirlerinin 16 trilyon 216 milyar TL'ye, vergi gelirlerinin 15 trilyon 632 milyar TL'ye; harcamaların ise 18 trilyon 929 milyar TL'ye ulaşması öngörülüyor. Böylece bütçe açığının 2 trilyon 713 milyar TL ve bunun GSYH'ye oranının %3,5 olması; faiz giderlerinin ise 2 trilyon 742 milyar TL'ye (yüzde 3,5) çıkması bekleniyor (2025 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu ve Bağlı Cetveller).

Bu bütçe emekçilere kemer sıkıran bir bütçedir

Yani bu yıl yüzde 3,6 olan bütçe açığının 2026'da yüzde 3,5'e, 2027 yılı sonunda yüzde 3,1'e ve 2027'de yüzde 2,8'e düşürülmesi amaçlanıyor. Bunun anlamı önümüzdeki üç yıl içinde görece olarak daha az kamu harcaması (özellikle de daha az sosyal harcama) yapılacağı ve/veya daha fazla vergi alınacağıdır.

Nitekim dar anlamdaki vergi yükü (sosyal güvenlik primleri hariç) 2025 yılında yüzde 17,5'ten 2026'da yüzde 18,2'ye, 2027'de yüzde 18,3'e ve 2028 yılında yüzde 3,4'e yükseltiliyor (2026 Yılı Bütçe Gerekçesi, Ekim 2024 Ankara, s. 83). Geniş anlamdaki vergi yükünün ise bu yıl yüzde 23,8'den önümüzdeki 3 yılda aşamalı olarak yüzde 25,3'e kadar yükseltilmesi hedefleniyor.

Siyasal iktidar genelde sermayeden vergi almayı tercih etmediği için bu vergileri ağırlıklı olarak halktan toplayacaktır. Son zamanlarda gerek elektrik ve doğal gaz fiyatlarına gerekse de benzin, motorin, LPG ve alkollü içkiden alınan vergilere yapılan zamlar bunun bir kanıtıdır. Bu yüzden de bu bütçeyi halktan yana değil, halka daha fazla kemer sıkıran bir bütçe olarak nitelendirmek daha doğrudur.

Benzer bir durum bütçenin harcamalar tarafında yaşanacaktır. Öyle ki hedeflenen bütçe giderleri GSYH'nin yüzde 23,9'una denk düşüyor. Bu

oranın ¼'ün dahi altında olması, özellikle de ciddi ekonomik kriz dönemlerinde, sosyal devletin bir bütün olarak ortadan kaldırıldığının ve iktidarın ekonomik krizi, başta işçiler olmak üzere, topluma kemer sıkılarak aşmaya çalışıldığının bir göstergesidir.

Neo-liberal otoriterliğin kaçınılmaz sonucu

Bu durum zamanla ortadan kalkabilecek geçici bir olgu değil yani neo-liberal otoriter rejimin bir sonucudur. Oysa mevcut durumda ekonomik büyümenin yeniden canlandırılabilmesi için ekonomide toplam talebin artması gerekiyor. Keza özel sektörün ekonomik kriz dönemlerinde yeni yatırımlar konusunda temkinli davranması nedeniyle bu iş devlete düşüyor.

Yani ancak devlet yeni yatırımlar yaparak yatırım açığını kapatabilir. Bunun neden olabileceği bütçe açığı ise başta rantıye sınıfı olmak üzere, sermaye sınıfından ve genel olarak zenginlerden daha fazla vergi alınarak kapatılabilir. Ancak pratikte büyük devlet harcamalarının bu biçimde fonlanması sermaye sınıfının kolay kolay kabul edebileceği bir yol değildir.

Enflasyonla mücadele programı yine emekçilerin omuzlarında

İktidar Bloku enflasyonla mücadelede maliye politikasını asıl olarak emekçilerden daha fazla vergi almak yönünde kullanıyor. Yani adil ve dengeli bir maliye politikası yerine, müdahale aracı olarak esasta yüksek faizi içeren sıkı para politikasını tercih ediyor.

Oysa sıkı para veya maliye politikaları enflasyonu düşürebilir ama aynı zamanda da işsizliği körükleyerek işçile-

rin toplu pazarlık gücünü azaltır. Dolayısıyla bu politikalar, işçi sınıfı açısından tarafsız olmayan, gelir ve serveti emekten alıp sermayeye veren adaletsiz bölüşüm politikalarıdır. Nitekim uzunca bir süredir finansal piyasaların, bankaların, sigorta şirketlerinin ve genel olarak finans kuruluşlarının özellikle de spekülasyona dayalı kârları artmaya devam ediyor.

Özetle, yüksek enflasyon koşullarında, emekçi sınıfların yaşam standardını korumaya dönük ve enflasyonu körükleyen sermayedar sınıfların vergilendirilmesini esas alan (rant ya da servet vergisi gibi) vergi/maliye politikaları uygulanmalıdır.

Memurlar ve memur emeklilerinin durumu: yoksulluk, ayrımcılık, dibe doğru yarış

Bir hükümetin gerçek önceliklerini anlamanın en iyi yolu, bütçe kaynaklarının dağılımını incelemektir. Çünkü söylem ve vaatlerin ötesinde, harcama kalemlerine ayrılan paylar politik tercihlerin en somut göstergesidir. Bu çerçevede 2026 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gerekçesine bakılarak kamu emekçilerinin maaşlarında kayda değer bir iyileşme olmayacağını anlamak mümkündür. Şöyle ki:

Memur maaşlarının yer aldığı "personel giderleri" kaleminde, 2024'te yüzde 102,2; 2025 yılının ağustos ayında ise bir önceki yılın aynı ayına kıyasla yüzde 39 artış oldu. 2026 yılı Merkezi Yönetim Bütçesinde personel giderlerinde öngörülen artış oranı; 2026 yılı için yüzde 33; 2027 yılı için yüzde 15 ve 2028 yılı için yüzde 11 olarak hedeflendi. Bu oranlar, bütçeden kamu emekçilerine yapılacak transferlerin ivme kaybederek azalacağını gösteriyor. Daha açık bir ifade ile kamu emekçilerine refah seviyelerini artıracak bir zam yapılması mümkün görünmüyor.

Kamu emekçisi sayısındaki artış ve yüksek seyreden enflasyon karşısında; bütçeden kişi başına düşen pay azalıyor. Ekonomik büyüme ve artan vergi gelirlerine rağmen, kamu emekçilerinin maaşlarının bütçe pastası içindeki payları sistematik olarak sınırlandırılıyor.

Emeklilerin devam eden yoksulluğu

Bu tablo, söz konusu emekliler olduğunda daha da kötüleşiyor. 2025 yılının ikinci yarısında en düşük emekli aylığı 16 bin 881 TL oldu. Başka bir ifade ile 16 milyon emekli ve hak sahibini ilgilendiren taban aylık, asgari ücretin yüzde 24; açlık sınırının ise yüzde 33 altına geriledi. 2026 yılı bütçesinde bu durumu düzeltecek kayda değer bir ödenek artışı ise mevcut değil.

Bütçe aşırı yoksulluk koşullarında geçinmeye çalışan emeklileri görmezden gelirken, iktidar söz konusu üst düzey siyasi bürokratlar (genel müdürler, daire başkanları, kurum başkanları, müfettişler ve uzmanlar) olduğunda son derece cömert davranıyor.

Oysa sosyal devletin temel taşlarından biri olan emeklilik sistemi, gelir güvencesi sağlayan bir transfer mekanizması olmanın ötesinde, kazanılmış bir sosyal hak, toplumsal dayanışmanın en somut göstergelerinden biri ve emek ile sermaye arasındaki sınıf ilişkilerinin bir yansımasıdır.

Sosyal Güvenlik Kurumuna (SGK) yapılan transferlerdeki keskin düşüş

Son 10 yıldır SGK'ya yapılan transferlerin bütçe içindeki payı ciddi biçimde azaltıldı, böylece GSYH içindeki payı geriletildi. SGK'ya ya-

pılan bütçe transferlerinin GSYH'ye oranında 2025 yılı için planlanan yüzde 3,6 dahi yakalanamadı ve bu oran yüzde 3,4 düzeyinde kaldı.

2026 yılı Bütçe Gerekçesine göre; 2026, 2027 ve 2028 yılları için hedeflenen oranlar sırasıyla; yüzde 3, yüzde 2,9 ve yüzde 2,8. Yani emekli ve hak sahibi sayısında her geçen yıl artış yaşanırken, bütçeden emeklilere ayrılan pay azalıyor; en düşük emekli aylıklarına yapılan zamlar, yüksek enflasyon ortamında erimeye devam ediyor. "Kök Aylık" uygulaması nedeniyle yapılan oransal artışlar milyonlarca emeklinin aylığına yansımıyor, bu da emeklileri açlık sınırının dahi altına itiyor. Sosyal devlet anlayışından uzaklaşan bu tablonun nedeni, piyasa çözümlerini toplumsal refahın önüne koyan bilinçli politikalar.

Kaynaklar devletin rutin işlerini sürdürmeye ve faize gidecek

Bütçede yer alan kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırmasına göre, 2026 yılında da bütçe ödenekleri içinde en büyük payı sırasıyla; cari transferlerin, personel giderlerinin ve faiz giderlerinin alması hedefleniyor. Cari transferler için toplam 6 trilyon 820 milyar TL ödenek öngörülüyor ve bunun 2 trilyon 329 milyar TL'si sosyal güvenlik sistemine yapılacak transferlerden oluşuyor. 1 trilyon 606 milyar TL tüm yerel yönetimlere veriliyor.

İkinci büyük harcama kalemi olan personel giderleri için ayrılan ödenekse toplam 4 trilyon 907 milyar TL. Uzunca bir zamandır üniformalı istihdama (asker, polis, bekçi, korucu, güvenlik görevlisi, imam gibi) yönelen siyasal iktidar kamu kaynaklarının önemli bir kısmını da bu kesim için ayırmış durumda. Sermaye giderleri olarak, önemli bir kısmı deprem sonrası yeniden inşada kullanılmak üzere 1 trilyon 310 milyar TL ayrıldı.

Eğitim ve sağlığa faizden daha az pay ayıran bir bütçe!

Üçüncü büyük ödeme 2 trilyon 742 milyar TL'yi bulan faiz ödemesi. Bunun 2027'de 3 trilyon 40 milyar TL'ye çıkması ve 2028 yılında 3 trilyon 346 milyar TL'yi aşması bekleniyor. Böylece faiz ödemesi toplam giderlerin yüzde 14,5'i ya da toplam vergilerin yüzde 17,5'i büyük-

lüğünde olacak. Yani toplanan her 100 TL'lik verginin yaklaşık 18 TL'den fazlası faize gidecek. Devlet ayrıca piyasa- dan 1 trilyon 250 milyar TL'lik mal ve hizmet alımı yaparak özel sektöre destek olacak.

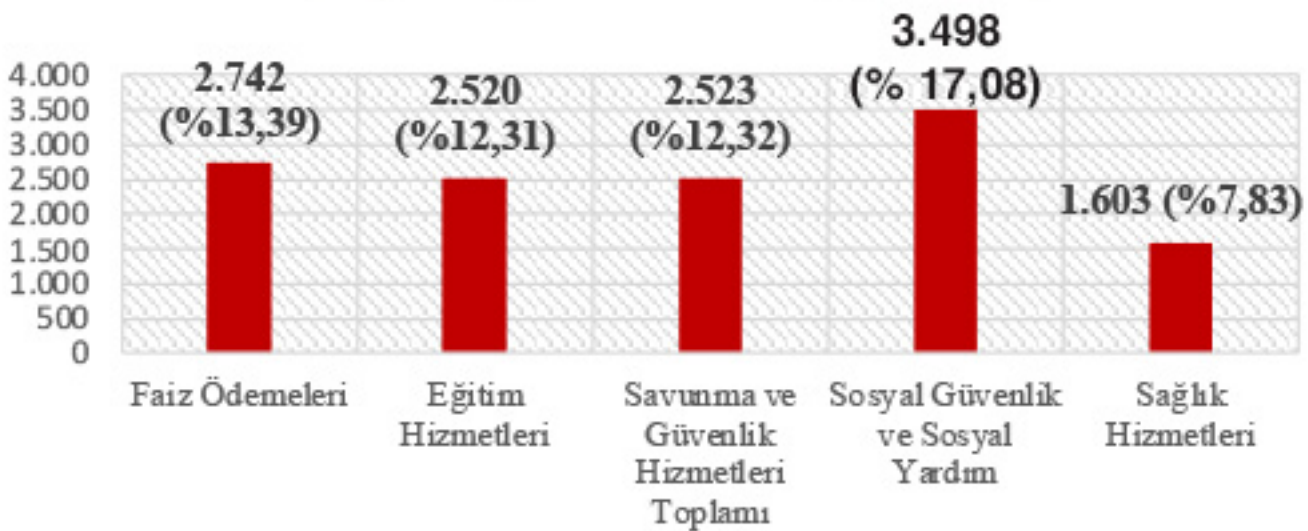
Buna karşılık bütçeden eğitime ayrılan pay yüzde 12,3; sağlığa ayrılan pay yüzde 7,8; yoksullukla mücadele için ayrılan pay yüzde 2,7 ve istihdam için ayrılan pay yüzde 1,96 ve kadının güçlendirilmesi için ayrılan pay yüzde 0,04 ile sınırlı kalacak.

Mevcut siyasal rejimin iyice belirginleşen karakterini ortaya çıkartan bir gösterge ise Diyanet İşleri Başkanlığı'na (DİB) ayrılan kaynağın büyüklüğüdür. 2026'da 170,7 milyar TL, 2027'de 192,0 milyar TL ve 2028 yılında 211,8 milyar TL olmak üzere yaklaşık 575 milyar TL'lik bir kamu kaynağı rejime rıza üretmek için kullanılmaya devam edecek.

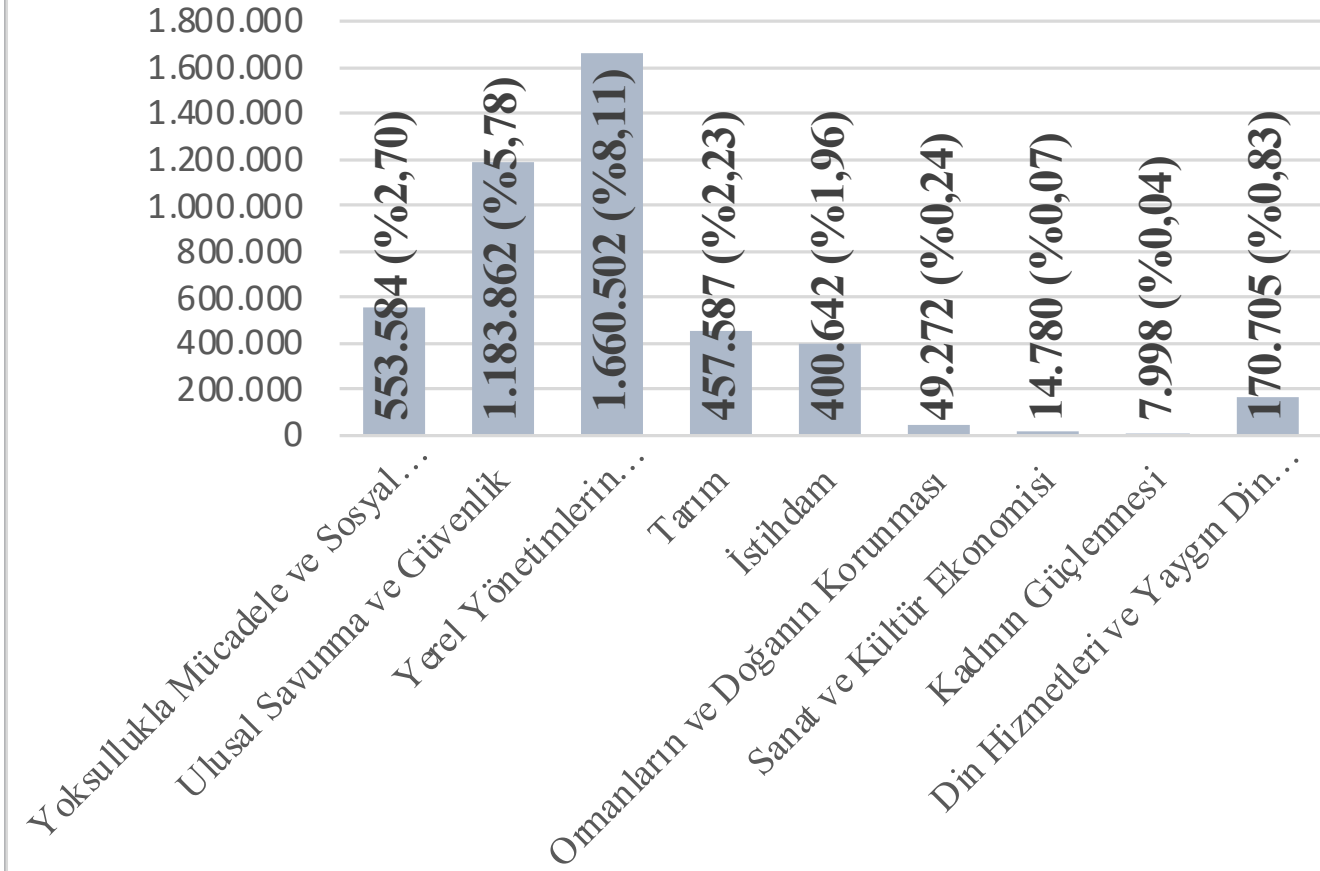
Güvenlik ve kamu düzeni harcamalarına ayrılan pay

Bütçe harcamaları işlevsel dağılım açısından ele alındığında,

2026-2028 Merkezi Yönetim Bütçe Ödeneklerinin Fonksiyonel Dağılımı (Milyar TL, MYB'nin %'si) (2026 Yılı)

2026-2028 Merkezi Yönetim Bütçesinin Bazı Programlara Göre Dağılımı (Milyar TL, MYB'nin %'si) (2026 Yılı)

başta askeri harcamalar olmak üzere en büyük paylardan birinin güvenlik ve kamu düzenini sağlayamaya dönük harcamalar olduğu görülmektedir.

2026 yılı için ayrılan böyle harcamaların tutarı 2 trilyon 523 milyar TL'yi buluyor (yüzde 12,3). Ancak buna "askeri- sanayi karması" olarak da adlandırılan ve son yıllarda siyasal iktidarın adeta bir tür lider sektör olarak gördüğü savunma sanayi alanı ve bu alanda faaliyet gösteren beş büyük şirketin gelirleri/yatırımları ve Savunma Sanayi Destekleme Fonu (SSDF) için ayrılan kaynak dâhil değil.

Bütçenin gelirler tarafı: vergi yükü yine halkın sırtında

Bütçenin gelirler tarafında ise toplam vergi gelirlerinin

15 trilyon 631 milyar TL olması hedefleniyor. Bunun 3 trilyon 558 milyar TL'si Gelir Vergisinden, 1 trilyon 741 milyar TL'si Kurumlar Vergisinden, 3 trilyon 539 milyar TL'si Katma Değer Vergisinden, 2 trilyon 549 milyar TL'si Özel Tüketim Vergisinden karşılanacak.

Bunlara ilave olarak 460 milyar TL Harç, 313 milyar TL Damga Vergisi, 632 milyar TL BSMV, 403 milyar TL Gümrük Vergisi ve 138 milyar TL Motorlu Taşıtlar Vergisi alınacak (2026 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu ve Bağlı Cetveller, s. 68-75). Özetle, teamül sürecek ve yine vergilerin en az üçte ikisi dolaylı vergi biçiminde halktan alınacak.

2025 yılı ile kıyaslandığında, 2026 yılında net vergi gelirlerinin yüzde 31 oranında artacak olması ise (eğer enflasyon hedeflendiği gibi 2025'te yüzde 16 olarak gerçekleşirse), devletin vergide "reel" olarak yüzde 15 artış elde etmesini sağlayacak.

Bu vergi artışının yüzde 65'i KDV ve ÖTV gibi halkın yaygın biçimde tükettiği mal ve hizmetlerin vergisindeki artışlardan, kalan yüzde 35'i ise gelir, kâr ve mülkiyet gibi vergilerden elde edilecek. Gelir Vergisi artışlarının yüzde 65'i ise ücretlilerden karşılanacak. Dahası, petrol ve akaryakıtta olduğu gibi bazı vergilerin de vergisi alınacak (önce KDV, ardından ÖTV).

Oysa derin yoksullaşma ve yüksek enflasyon-işsizlik dönemlerinde halkın üzerindeki vergi yükü azaltılmalı ve toplumun refahı ön planda tutulmalıdır. Böyle zamanlarda ekonomiye ve halka, kamusal ya-

tırımlar ve sosyal transfer harcamaları aracılığıyla daha fazla destek verilmesi gerekirken, siyasal iktidar aksini yapıyor ve halka kemer sıkıyor. Diğer yandan sermayeden alınmayan vergiler ve sermayeye verilen desteklerdeki cömertliği, aslında iktidarın bu tercihinin bilinçli bir sınıfsal tercih olduğunu gösteriyor.

Sermayeye sağlanan devasa boyutta vergi teşviki

Hükümet her yıl büyük sermayeden alması gereken vergiyi; “vergi istisnası, indirimi ve muafiyeti” adı altında almaktan vazgeçiyor. 2024 yılında 2 trilyon 200 milyar TL ve 2025'te 3 trilyon TL olarak belirlenen bu sermaye destekleri 2026 yılında 3,6 trilyon TL'ye yükseltildi (Ağk, s. 171).

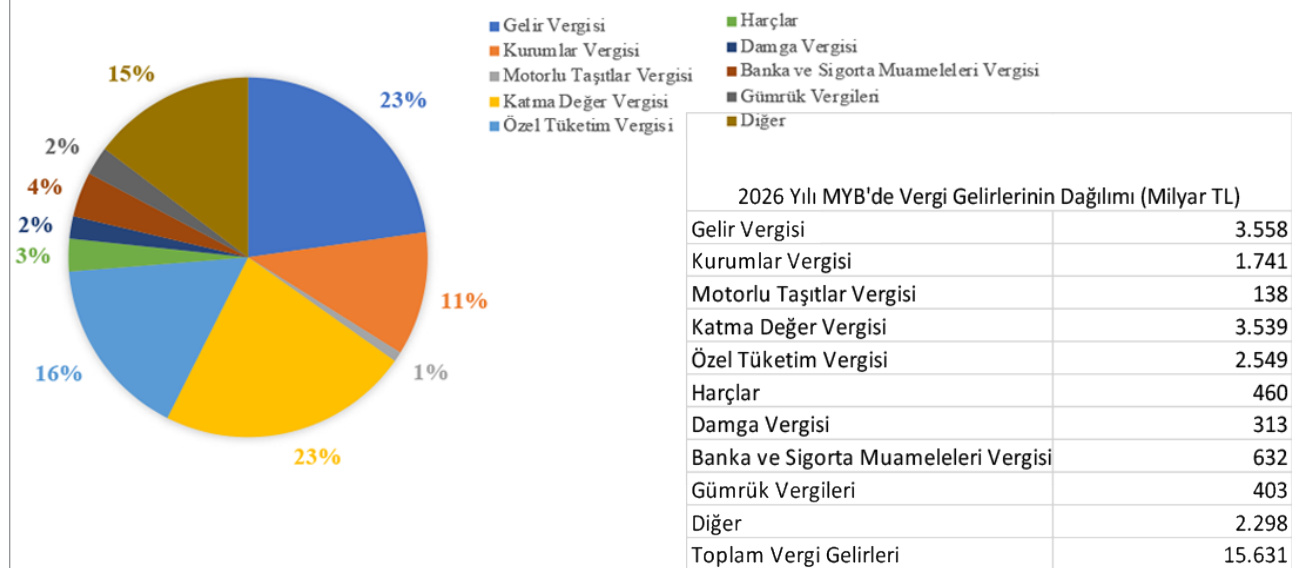
Vazgeçilen bu vergilerin bir kısmı asgari ücretin vergi dışı bırakılmasıyla ilgili olsa da asıl olarak sermaye kesimini ilgilendiriyor. Nitekim gelecek yıl Kurumlar Vergisi biçiminde sermaye kesiminden alınmasından vazgeçilecek olan miktar 768 milyar TL'yi aşıyor.

Böylece, iktidar bloku 2026'da şirketlerden 1 trilyon 741 milyar TL tutarında kurumlar vergisi almayı hedeflerken, bunun yüzde 44'üne denk düşen bir miktardan da (768 milyar TL) vazgeçiyor. Vazgeçilen

bu vergi gelirleri hedeflenen bütçe açığından 900 milyar TL daha fazla. Yani eğer bu vergiler toplansa bütçe açık değil fazla verecektir. Vazgeçilen vergilerin tutarı toplam vergi gelirlerinin yüzde 23'ünü oluşturuyor. Yani devlet topladığı her 100 TL'lik vergi kadar 23 TL'lik vergiyi almaktan feragat ediyor.

2026 YILI MYB'DE VERGİ GELİRLERİNİN DAĞILIMI (%)

2026 Yılı Bütçesi ve Bütçe Hakkı

Bütçe dönemlerinde en fazla gündeme getirilen (ya da getirilmesi gereken) konuların başında Bütçe Hakkı geliyor. Çünkü bütçe aracılığıyla siyasal iktidar tarafından toplanıp harcanacak olan ve çok ciddi toplumsal, siyasal ve ekonomik etkilere sahip bulunan trilyonlarca lira büyüklüğündeki bir iktisadi kaynağın nasıl kullanılacağına ilişkin olarak toplumun rızasının alınması ve bu kaynağın kullanımının her aşamada sıkı bir biçimde denetlenebilmesi gerekiyor.

Ayrıca, üretenlerin, değeri yaratanların, yani işçilerin, emekçilerin ve toplumun vergi ödeyen diğer kesimlerinin ödedikleri bu vergilerin adaletli bir biçimde alınıp alınmadığını ve nerelere harcandığını (ya da harcanmadığını), bu harcamaların etkin ve verimli bir biçimde yapılıp yapılmadığını bilmeleri ve bütçeyi denetleyebilmeleri en temel haklarıdır. Böyle bir denetim bütçenin hazırlanması, uygulanması ve sonuçlandırılması sırasında yani bütün bir bütçe sürecinde yapılabilir.

Bütçe Hakkı

Bu ihtiyaçtan dolayı, bir ülkede toplumun ne için ne kadar vergi ödediğinden, bu vergilerin nasıl harcandığından ne için ve ne kadar borç alındığından haberdar olması ve bu araçları denetleyip yönlendirebilmesi tüm dünyada yüzlerce yıldır “Bütçe Hakkı” olarak tanımlanıyor.

Ancak Türkiye’de Bütçe Hakkı konuşulurken, öncelikle iki konunun altının çizilmesi gerekiyor:

(i) Ekonomik ve sosyal haklar kadar, özgürce ifade, basın ve örgütlenme hakkı da temel bir bütçe hakkıdır. Çünkü bütçe hakkının olabilmesi ve ekonomik hakların hayata geçirilebilmesi için öncelikle

insanların düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlüğüne ve özgür bir basına sahip olmaları şarttır.

(ii) Karşılıksız para basarak hükümetlerin örtülü bir biçimde vergi almalarının önlenmesi de bütçe hakkının zorunlu bir parçasıdır. Çünkü monetizasyonla ve ardından gelen yüksek enflasyonla sonuçlanabilecek bir finansman bir tür gizli vergilendirmedir. Öyle ki enflasyon, ulusal paranın değerini düşürerek yoksul halkın gelirinin bir kısmına daha el konulmasıyla, aynı zamanda da mal ya da hizmetin değeri üzerinden alınan KDV ve ÖTV gibi dolaylı vergilerin halkı daha da yoksullaştırmasıyla sonuçlanır.

‘Bütçe Hakkı’ demokrasi ve barışın temelidir

Bütçe Hakkı’nın kökleri 13. yüzyıla kadar gider. 1215 yı-

linda Britanya'da Kral John ile yerel yönetimlerin temsilcileri arasında imzalanan Magna Carta Anlaşması ile ilk kez Kralın vergi toplama ve harcamaya yetkileri, ağırlıkla dönemin yerel egemenlerinden oluşan bir meclisin onayına bağlı kılınarak kısıtlandı. Çünkü toplanan vergilerin çoğu Krala giderken, azı yerel egemenlerde (lord, dük gibi) kalıyordu. Bu yerel egemenler vergi gelirlerini artırmak için daha fazla vergi salmaya kalktıklarında ise vergi yükü altında bunalmış olan halkla karşı karşıya kalıyordu (*Richerd Murphy, The Joy of Tax, Corgi Books, 2015, s. 19-20*).

Magna Carta ile başlayan bu süreçteki kazanımlar günümüze kadar kurumsallaştı ve temsili demokrasilerinin olmazsa olmazı haline geldi. Bu bağlamda bütçe hakkının savunulması demokrasi mücadelesinin önemli bir yanı olarak kabul edilmelidir.

Magna Carta aynı zamanda (vergi kontrol ederek- dolaylı bir biçimde) Kralın savaş çıkartma yetkilerini de kısıtladığından barışın da ilk belgelerinden biri olarak tanımlanır (*Marc Morris, King John, Treachery and Tyranny in Medieval England, 2016*). Çünkü barış halktan aşırı vergi alınmasını önler. Bu bağlamda bütçe hakkına sahip çıkmak sadece demokrasiye değil, barışa da sahip çıkmaktır. Ancak bütçe hakkının barış ile ilişkisi ana akım maliye kitaplarında yer almaz.

Bu vesileyle, Türkiye'de "Barış ve Demokratik Toplum Süreci" konuşulurken barışın vergileme ve demokrasi ile ilişkisini hatırlamakta yarar var. Buradan hareketle de Sürecin olumlu etkilerinin 2026 -2028 Bütçelerinde görülmesi gerekiyor. Ancak Meclisten geçen

Bütçe Kanuna bakıldığında barışın da demokrasinin de bu teklifte yer almadığını görüyoruz.

Bütçe Hakkı vergi isyanlarıyla elde edildi

Magna Carta iki bölümü vergilere aitti olan 39 bölümden oluşan bir talepname. Bu belge, "temsil yoksa vergi de yok/no taxation without representation" ilkesinin ilk adımı olarak kabul edilir.

Nitekim tarihçi Burg, Magna Carta'yı bir vergi isyanı olarak nitelendirir. Ona göre, Magna Carta, çok sayıda Baronun Kral John'un topladığı vergilere karşı bir isyanıdır. Zira bir tür vergi olan scutage 3 Mark'tı ve askerlik yapmanın yerine ödendiğinden, bu çok ağır bir vergi olduğu için, Baronlar bu vergiyi ödemeyi reddettiler (*David F. Burg, A world history of tax rebellions, An Encyclopedia of Tax Rebels, Revolts, and Riots from Antiquity to the Present, Routledge, New York, 2004, s. 84- 85*).

Diğer yandan bütçe hakkının elde edilmesini Magna Carta ile sınırlandırmamak gerekir. Çünkü hem öncesinde hem de sonrasında dünya çapında binlerce irili ufaklı vergi isyanı söz konusudur. Bu isyanlar hem temsili demokrasinin gelişip güçlenmesine hem de bunun olmazsa olmaz koşulu olan parlamentonun halk adına bütçe yapma ve denetleme yetkisinin kurumsallaşmasına yardımcı oldu.

Bir başka anlatımla, bütçe hakkının gerçekleşmesinde dünyadaki vergi isyanlarının rolü ihmal edilemez. Çünkü vergileme meşruiyet ve hakkaniyet temellerini yitirdiğinde toplumsal direnişler ortaya çıktı ve aşırı vergilemeye karşı başta yoksul köylüler olmak üzere toplumun önemli bir bölümü isyanlarla karşılık verdi. Yani toplumlar tarihi aşağıda bazılarına özet olarak yer verilen vergi isyanlarıyla doludur.

Tarihte bazı vergi isyanları Fransa

10 Aralık 1848 tarihinde Fransa'da gerçekleşen köylü ayaklanmasındaki ana faktör burjuva cumhuriyetin köylüyü ezen vergileriydi. 1851 tarihinde yaptığı bir darbe ile kendini imparator ilan eden Louis Bonaparte'yi destekleyen köylüler, "artık vergi yok, kahrolsun zenginler, kahrolsun cumhuriyet, yaşasın imparator" sloganlarıyla, bayraklarla, davullarla ve trampetlerle sandık başına gittiler (*Karl Marx, The Class Struggles in France, 1848 to 1850, https://www.marxists.org/archive/marx/works/1850/class-struggles-france, 24 Aralık 2024*).

Poujade Hareketi

20. yüzyılın en örgütlü vergi isyanı olan Poujade Hareketi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa'nın içinde bulunduğu ekonomik koşullardan kaynaklandı. Çünkü "Poujade Hareketinin ortaya çıktığı bölgenin göç vermesi, büyük merkezlerdeki ticari kesimin küçük esnaf aleyhine olmak üzere palazlanması, dolaylı vergilerin yükünün ve deflasyonist politikaların küçük esnaf ve zanaatkarların iş hacmini daraltması ve ticari yaşamda durgunluğa girilmesi esnafın vergi yükünü daha da ağır bir biçimde hissetmesine neden oldu" (*Nihat Falay, Maliye Tarihi Ders Notları, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989*). Bir başka anlatımla, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik sıkıntılar içinde bulunan çiftçiler ve esnaf, genç bir küçük esnaf olan Pierre Poujade liderliğinde Paris'ten gelen vergi denetçilerine kapılarını kapattı ve denetim yapmalarına engel oldu. Fransa'da o dönemde esnafın ödemesi gereken 25 çeşit vergi bulunuyor ve vergi denetçileri esnafa potansiyel suçlu muamelesi yapıyordu. Poujade Hareketi, az gelişmiş bir ilden çıktı ve aynı kategoriye giren 12 ile daha sirayet etti" (*Henry Laufenburger, Maliyenin Ekonomik ve Psikolojik Teorisi, çev. İsmail Hakkı Ülkmen, Maliye Ens-*

titüsü Yayınları No. 25, Mali İktisat ve Mali Kanunlar Tretesinin I. Cildi, 5. Bası, 1967, s. 286.) Daha sonra politik bir hareket haline gelen Poujadisme 1956 seçimlerinde 3 milyon oy ile Parlamento'da 52 milletvekiline ulaştı ama 1960'lı yıllarda popüleritesini yitirdi (Burg, agk., s. 408).

Son olarak, 2018 yılının mayıs ayında, Fransız halkı (Sarı Ceketliler Hareketi) artırılan akaryakıt vergisine, zenginlerden alınan ancak kaldırılan servet vergisine, zamlara ve hayat pahalılığına, düşük ücretlere, kısaca en sert biçimde uygulanan neo-liberal politikalara karşı olduğu kadar, aşağılanıp hor görülme ve sosyal dışlanmaya karşı da tepkisini sokaklara çıkarak gösterdi (Christophe Guilluy, "France is deeply fractured. Gilets jaunes are just a symptom", <https://www.theguardian.com>, 2 December 2018). Bu eylemler daha sonra Hollanda gibi diğer Avrupa ülkelerine de yayıldı.

Çay İsyanı (ABD): "Temsil yoksa vergi de yok!"

18. yüzyılın sonlarına doğru, Kuzey Amerika'da önemli bir vergi isyanı yaşandı. 1773 tarihli Çay Kanunu ile East India Company adlı şirket İngiliz sömürgeleri ile Ada arasındaki ticaretten çok para kazanmış olmasına rağmen askeri harcamalar ve yolsuzluklar nedeniyle mali olarak zor günler yaşıyordu. Bu sırada çıkarılan yeni yasa ile bu şirkete ait olan çok yüklü miktardaki çay stoklarının Kraliyete sadık tüccarlar aracılığıyla Amerika'ya getirilebilmesine izin verildi. Fakat Amerikan gemileri bu çay yüklerini taşımak istemediler. Daha sonra limana varan üç gemideki yaklaşık 50 tonluk çay yükü bir grup tarafından Okyanusa döküldü. Bu olay sadece haksız vergi tarhiyatına karşı bir isyan olmayıp "temsil yoksa vergi de yok" olarak ifade edilen ilkenin somut bir ifadesi olarak tarihe geçti. Bu olayla, İngiliz Parlamentosunda Amerikan temsilcisi olmamasına rağmen vergi alınması protesto edildi ve Bağımsızlığın kazanılmasına yönelik bir adım atıldı (Burg, agk, s. 273).

Anadolu'da bazı vergi isyanları

İçinde yaşadığımız coğrafya da aşırı vergiye karşı isyanlarla dolu bir coğrafyadır (resmi tarih kitaplarında pek yer almasa da). Öyle ki Anadolu'da ilk vergi isyanı Selçuklu İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından gerçekleşti. 1285'te ağır vergileme ve mültezimlerin ağır soygunlarına karşı Tokat, Aksaray, Konya ve Kayseri'de halk vergiye karşı ayaklandı. Bir kısım halk vergiler nedeniyle göç etmek zorunda kaldı (Agk).

Büyük Kaçgunluk

Osmanlı'da vergi benzeri sebeplerle çıkan isyanlar ise; Celali isyanları, Patrona Halil İsyanı (1730), Atçalı Kel Mehmet İsyanı (1829-1830) gibi isyanlardır. Celali İsyanları ağırlıklı olarak Bozok (Yozgat) civarında görüldü. Bunlar; Şeyh Celal İsyanı (1519), Baba Zünnun İsyanı (1525), Kalender Çelebi İsyanı (1528) ve Karayazıcı İsyanıdır (1598). Celali İsyanlarının iktidarı ele geçirmek gibi politik bir hedefi olmadığı, asıl olarak sistemden dışlananların, aşırı vergi yükü ve toprak baskısından kurtulmak için gerçekleştirdikleri ayaklanmalar olduğu ileri sürülür (Taylan Akyıldırım, *Celali İsyanları ve Anadolu'da Büyük Kaçgun, doktora tezi*. <http://www.ottomanhistorypodcast.com>, 2013). Nitekim Burg'e göre, Celali isyanları "Büyük Kaçgunluk" da denilen ve köylülerin vergi ödeme için büyük göç dalgaları halinde topraklarını terk ettikleri döneme rastlar (Burg, Agk, s. 185). Tarihçiler, Osmanlı döneminde Anadolu'da,

Orta çağ Avrupa'sından farklı olarak şiddetli köylü ayaklanması olmamasını kaçma ve kaçınma pratiklerinin yoğunluğuna ve bu konuda devletin çok etkin bir denetim yapmasına bağlıyor. Bu dönemde köylüler yasal olarak toprağa bağlı olup tımarlı sipahilerin izni olmadan köylerini terk edemiyorlardı. Buna rağmen vergi defterlerinin ve denetimin eksikliği sebebiyle şehir- lere göç edebiliyorlardı (Barkey ve Faroqi'den aktaran Necmi Erdoğan, "Devleti İdare Etmek: Maduniyet ve Düzenbazlık", *Toplum ve Bilim*, 83(2000), s. 3).

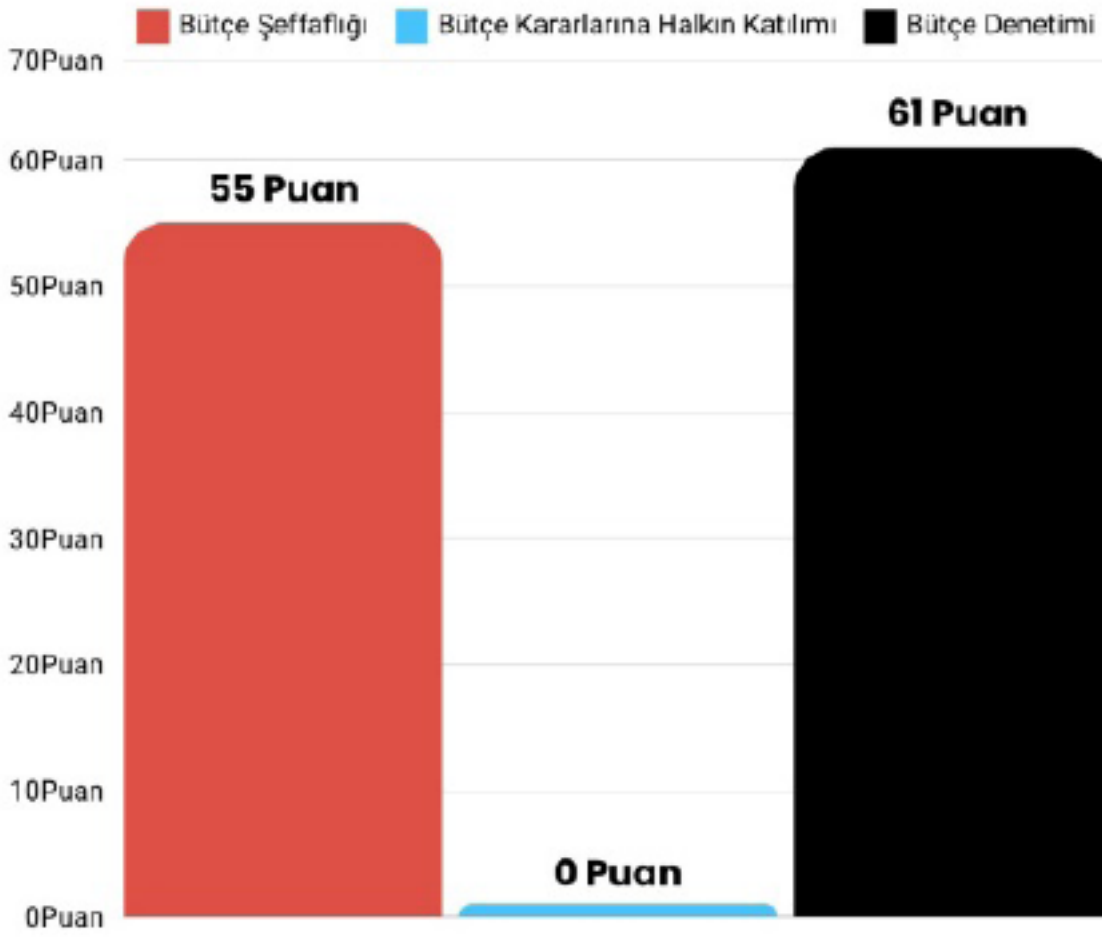
Tanzimat Fermanı sonrası ortaya çıkan yeni vergileri ödemek istemeyen halk, tarihe "Anadolu Vergi İsyanları" olarak da geçen 1841 tarihli Adapazarı, Yalvaç, Ankara-Bala'da isyanları çıkardı. Tarihçi Donald Quataert bu ayaklanmaların Anadolu'da kesintisiz bir aktif ve pasif direniş şeklinde devam eden fakat tarihçiler tarafından ihmal edilen olaylar olduğunu ileri sürer (Quataert'ten aktaran Burg, agk, s. 344- 345).

Türkiye'nin Bütçe Hakkı karnesi zayıflarla dolu!

Uluslararası Açık Bütçe Anketi'ne göre, Türkiye 'Bütçe Şeffaflığı'nda (bilgi paylaşımı) 100 puan üzerinden 55 puan, 'Bütçe Denetimi'nde 61 puan ve 'Bütçe Kararlarına Halkın Katılımı'nda 0 puana sahip. Böylece Türkiye Bütçe Şeffaflığı açısından Rusya (73) ve Zimbabve (59) gibi birçok ülkenin gerisinde kalıyor (International Budget Partnership, *Open Budget Survey 2021*).

Türkiye'nin 'sıfır' çekmesinin nedeni yönetsel anlamda, yasa/mevzuat hazırlama ve etkin denetleme düzeyinde halkın doğrudan ya da örgütleri aracılığıyla etkin dolaylı katılımının olmaması. Yukarı-

Açık Bütçe Anketi Sonuçları (0-100 Puan)

dan aşağıya aşırı merkeziyetçi ve bürokratik bir biçimde örgütlenmiş olan bütçe süreci söz konusu olduğundan halk kararlara katılamıyor. Bütçe Şeffaflığı konusunda Türkiye 120 ülke arasında ancak 46. sırada yer alabiliyor. Türkiye'nin TBMM ve Sayıştay Denetimi anlamında Bütçe Denetim puanı ise 61.

Partili Cumhurbaşkanlığı Sistemi ve Bütçe Hakkı

2019 yılı bütçesiyle birlikte devlet bütçesi artık Cumhurbaşkanlığı bünyesindeki Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanarak TBMM'nin onayına sunuluyor. Uygulamada, TBMM'nin iktidar partilerinin çoğunluğunca oluşturulması ve etkisinin de kaybolması yüzünden, bu bütçe teklifinin TBMM bünyesindeki Bütçe ve Plan Komisyonu'nda etraflıca tartışılması mümkün değil. Komisyonunda iktidar partilerinin ağırlığı söz konusu olduğundan muhalefetin önerileri reddediliyor. TBMM Genel Kurul görüşmeleri ise tamamen biçimsel olarak sürdürülüyor.

Bir başka anlatımla, 2017 yılındaki otoriterleşmeyi hızlandıran Anayasa değişikliğinden bu yana artık bütçe hakkının zedelenmesinden değil, bütünüyle ortadan kaldırılmasından söz etmek daha doğrudur. Bu durum da giderek kurumsallaştırılmaya çalışılan otoriter-totaliter rejimin en belirgin özelliklerinden birini oluşturuyor.

Bütçe Hakkını ortadan kaldıran uygulamalar

Türkiye'de gerçek bir bütçe denetimini önleyen uygulamalar şu biçimlerde kendini gösteriyor:

(i) Sayıştay dış denetimini fiilen yeterince yapmıyor ya da yapamıyor. (ii) Yedek ödenek artışları yasal sınırların ötesinde aşıyor. (iii) Yasal olmayan biçimde ödenek üstü harcamalar yapılıyor. (iv) Bütçe dışı fonlar mevcut (SSDF gibi) (v) İşsizlik Sigortası Fonu amaç dışı kullanılıyor. (vi) Türkiye Varlık Fonu amacını aşan bir biçimde kullanılıyor. (vii) Bazı mali yükümlülükler bütçe dışında tutuluyor. (Kamu Özel İşbirliği projelerinin ve Kur Korumalı Mevduatın neden olduğu yükler gibi). (viii) Örtülü Ödenek şeffaf biçimde izlenemiyor.

Sosyal Yönleriyle 2026 Yılı Bütçesi

SOSYAL YÖNLERİYLE 2026 BÜTÇESİNİN ANALİZ İLKELERİ

İlkeler	Adalet	Demokrasi	İnsan Hakları	Toplumsal Barış
	- Eşitliği teşvik etmek - Temel ihtiyaçların karşılanması - Kaynak israfını önlemek - Çabayı ödüllendirme - Adil karar alma süreci	- Temsili demokrasiyi güçlendirmek - Müzakereci demokrasiyi teşvik etmek - Çoğulcu katılımcı demokrasiyi teşvik etmek	- Yaşam hakkı, yasa önünde eşitlik, ifade özgürlüğü - Çalışma sosyal güvenlik, eğitim hakkı, örgütlenme hakkı - Kendi kaderini tayin etme hakkı	- Emek/sermaye güç dengesini emekten yana güçlendirme - Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak - Halklar arasında eşitlikçi davranmak/eşit yurttaşlık - İnançlar karşısında tarafsız kalmak - Farklı kimliklerin haklarını tanımak
Araçlar	- Vergi adaleti - Vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçmayı önleyici tedbirler - Vergi harcamalarının sınırlandırılması - Kaynak açığı ve kamu harcaması - Hizmet sunumu ve performans - Bütçe açığı, borçlanma ve finansman	- Temsili ve Hesap verilebilirlik kurumlarının güçlendirilmesi - Bütçe görüşmelerinin koşullarının iyileştirilmesi - Katılımcı bütçeleme ve müzakere alanının genişletilmesi - Gereksiz vergi ve servet aforizmanlarından kaçınmak - Uzlaşma mekanizmasını kaldırmak	- Aşamalı gerçekleştirme - Azami kullanılabilir kaynaklar - Ayrımcılık yapmama ve eşitlik	- Ana dilin kullanımını teşvik etmek - Kadını güçlendiren mekanizmalar ve yasalar oluşturmak - Militarizmi teşvik etmemek

Dünyada militarist yükselişin yanı sıra, ciddi bir sağcılaşma ve otoriterleşme dalgası yaşanıyor. Hızla otoriterliğe kaymakta olan ülkelerin başında Donald Trump'ın ABD'si geliyor ve onu İtalya ve Avusturya gibi ülkeler izliyor. Hatta sosyal demokrat İsveç'te bile tamamen anti-demokratik güçler ivme kazanmış durumda.

Bu anti- demokratik güçler; Rusya, Polonya ve Macaristan gibi bazı önde gelen eski sosyalist ülkelerde yükselişte ve Türkiye, Filipinler, Brezilya ve Hindistan gibi birçok önemli orta gelirli ve az gelişmiş ülkenin siyasal sistemlerini ele geçirmeye başladı.

Türkiye'nin "insan hakları", "adalet", "demokrasi" ve "barış" karnesi zayıflarla dolu!

Bu gelişmeleri doğrular biçimde, Türkiye'nin öncelikle insan hakları karnesi çok kötü ve giderek daha da kötüleşiyor. Temel insan haklarına erişim artık neredeyse imkânsız bir hale gelmiş durumda.

İkinci olarak, Türkiye, adaletin önemli bir göstergesi olan 'Hukukun Üstünlüğü'nde diplerde yer alıyor. Öyle ki 'Dünya Adalet Projesi' tarafından yayımlanan 2025 yılı Hukukun Üstünlüğü Endeksi'ne göre; Türkiye 10 yıl öncesine kıyasla 38, geçen yıla kıyasla ise 1 sıra gerileyerek 143 ülke arasında 118. sıraya düştü. Türkiye, yürütmenin yetkilerinin sınırlandırılmasında 136. sırada, temel haklarda 134. sırada ve adalet konusunda 127. sırada yer alıyor (<https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global>, 30 Ekim 2025).

İşçi haklarında "hukuksuzluğun üstünlüğü"

Bu veriler, Türkiye'de 'hukukun üstünlüğü' ilkesinin yerini hukuksuzluğun üstünlüğü mekanizmasına bıraktığını, örneğin sendikal örgütlenme özgürlüğünün kâğıt üzerinde kaldığını gösteriyor. Temel hak-

lar kategorisindeki gerileme, yalnızca sendikal mücadeleyi bastırmakla kalmadı, işçilerin yurttaşlık statülerini de zedelemeye hizmet ediyor. Hukuk ise emeği korumanın değil, susturmanın bir aracı haline geldi.

Üçüncü olarak, ITUC tarafından her yıl güncellenen 'Küresel Haklar Endeksi'nde Türkiye'nin işçi hakları bakımından en kötü 10 ülkeden biri olması sürpriz değildir. Özellikle de sendikal örgütlenme özgürlüğü, grev hakkı ve bu hakkın kullanımı ve toplu iş sözleşmesi hakkı konularında çok büyük bir tahribat ve gerileme söz konusudur.

Özel sektörde sendikalaşma oranı yüzde 7 civarında. Grev hakkı olsa da Cumhurbaşkanlığı kararlarıyla grevler ertelenebiliyor. Kamu emekçilerinin ise grev hakları yok. Özel sektörde toplu iş sözleşmesinin kapsamı sadece yüzde 15. Kamu sektöründe ise 'Kamu

Çerçeve Protokolü' toplu sözleşme hakkını sendikalardan ve işçilerden alarak konfederasyonlara, işveren örgütlerine ve hükümete devretti.

Son olarak, 2025 'Dünya Barış Endeksi'nde Türkiye'nin 36 Avrupa ülkesi arasında sonuncu, 163 dünya ülkesi arasında 146'nci sırada yer alması, ülkenin barıştan ne kadar uzaklaştığının bir göstergesidir (<https://www.visionofhumanity.org/maps>, 3 Aralık 2025).

'Demokratik Kamu Maliyesi': "kıtılık değil, kapasite; sınır değil, kolektif potansiyel"

Yukarıda sayılan nedenlerden dolayı, ülkenin demokratikleşmesi kamu maliyesinin ve devlet bütçesinin demokratikleşmesiyle birlikte yürümek zorundadır.

Bu çerçevede 'Demokratik Kamu Maliyesi' (DKM), siyaseti kısıt kaynaklar için yapılan katı ve sömürücü bir rekabet olarak değil, ekolojik sınırlar içinde bol insan ve maddi kaynaklarımızı koordine etme süreci olarak yeniden tanımlar.

Bu, kamu maliyesinin neo-liberal kamu maliyesi anlayışından kurtarılması demek çünkü neo-liberal kamu maliyesinin bir tür daraltıcı işlevi vardır ve her şey egemenlerin kararına bağlı haldedir. Oysa demokratik kamu maliyesi bize çok daha geniş bir yol ve çok daha fazla seçenek ve olasılık sunar.

Ayrıca neo-liberalizm, bütçe politikasını anti-döngüsel (anti kriz) değil, döngü teşvik edici olarak kullanır. Ekonomi yavaşladığında vergiler de azalır. Kamu harcaması düzeyini koruyabilmek için hükümet ne kapitalist sınıfı vergilendirir ne de mali açığı genişletir. Tersine yerelleşmeye zarar verecek bir biçimde yerel yönetimlerin boğazını sıkı ve özelleştirmeleri hızlandırır. Bu da ülkenin yabancı ve yerli sermaye tarafından yağmalanmasına neden olur (*"The perversity of the neo-liberal fiscal regime"*, <https://mronline.org>, 3 January 2020).

'Neo-liberal Kamu Maliyesi' (NKM)

NKM, örnek olarak, "paranın her zaman özel, kontrol edilemez ve kısıt olduğu fikrini ileri sürerek demokratik olanakları kısıtlar: "para kıtsa konut ve istihdam imkânı da kısıtlar". NKM hem yasal hem de toplumsal yaşamı çerçeveleme biçimi olarak, doğal ve neredeyse tartışılmaz olarak kabul edilir. Politikacıları ve halkı, mali sabotajı tartışılmayacak ve yönetilmesi gereken kişisel olmayan bir olay olarak ele almaya alıştıran, neo-liberal boyun eğme alışkanlığını destekler" (<https://mronline.org/2025/11/22/democratic-public-finance>, 2 Kasım 2025).

Buna karşılık Demokratik Kamu Maliyesi, paranın sınırsız bir kamu malı olduğunu ve insanlara ve çevreye hizmet etmek için her zaman yeniden düzenlenebileceğini savunur. Öyle ki para, toplumların kapasitelerini harekete geçirip geleceklerini yaratmak için kamusal bir süreci içeren, tükenmez bir kaynaktır. Örneğin kamu bankaları konutları yenilemek için sıfır faizli kredi verebilir ya da kredi ihracı yoluyla istihdam garantisi programlarını finanse edebilir.

Özetle, neo-liberal kamu finansmanına alternatif olarak gündeme getirilen demokratik kamu finansmanı şu alanlara odaklanır: "Borçlanma ve vergilendirmenin yeniden çerçevelendirilmesi; "insanların farklı şekillerde harekete geçirilmesi için kamu sektörünün büyütülmesi; "kamu bankacılığının genişletilmesi ve yeni bir ödeme altyapısının oluşturulması"; "yerel yönetimlerde neo-liberal finansman biçimine kamucu alternatiflerin geliştirilmesi" (Agm).

Mali direniş

Bu bağlamda özellikle de yerel yönetimlerde mali bir direnişi geliştirmek gerekir. Bu direniş bir izolasyon değildir. Yerelciliğe çekilmekle veya yereli ulusal ekonomiden koparmakla ilgili de değildir. Merkezden sabotaj yapıldığında bile demokratik yaşamın işleyişini sürdüren koruyucu kredi devreleri oluşturmakla ilgilidir. Sermaye sınıfının ve/veya otoriter iktidarların hayatta kalma koşullarımızı bize dikte etmesine izin vermemek demektir" (Agm).

"Üç İşlev"

'Demokratik Kamu Maliyesi Yaklaşımı' altında bütçe/maliye politikalarının üç işlevinden sırasıyla; "yeniden bölüşüm işlevine" uygun olarak, vergiler mükelleflerinin gerçek anlamda ödeme gücüne göre alınmalıdır. Vergi sistemi yeterli kaynağı sosyal ihtiyaçlar için harekete geçirirken, yoksulluğu ve eşitsizlikleri azaltmaya yardımcı olmalı, kamu harcamaları herkes için gerekli olan 'yaşamın temel ekonomisini' ve bunun araçlarını sunmalıdır.

"Tahsis işlevi" açısından kamu kaynaklarının nereye tahsis edileceği konusunda insan ve doğa haklarının garanti edilmesi belirleyici olmalıdır.

"İstikrar sağlama işlevi" ile ilgili olaraksa bütçe/maliye politikası, insan ve doğa üzerinde olumsuz etki yaratan iktisadi döngüleri yumuşatabilmeli ve iktisadi krizleri önleyebilmelidir.

İnsan ve doğa hakları perspektifinden, istikrar işlevi aynı zamanda toplumsal istikrar ve barışın sağlanması olarak da görülmelidir. Devletler doğayı gözetken yeşil yatırımlar ve

eğitim ve sağlık alt yapısını güçlendiren yatırımlarla istihdam yaratılmalı, güçlü sosyal koruma programlarını fonlayarak insanları iktisadi krizlere ve diğer ekonomik sıkıntılara karşı korumalıdır.

İnsan haklarını ve doğa haklarını koruyan bütçe politikaları gerekiyor!

Son olarak, bütçe/maliye politikaları yalnızca insanları değil, eş anlı olarak doğa haklarını da koruyucu ve geliştirici olmalıdır. Bu bağlamda, öncelikle, kolektif finansman ve maliye politikaları ile insan ve doğa hakları arasında sağlam bir bağ kurmak gereklidir.

Hem kamu parası hem kredi/finans hem de de vergileri içeren mali sistemler ve politikalar tasarlanırken, uygulanırken, izlenirken ve değerlendirilirken bir çatı olarak temel insan hakları ilkeleri ve doğanın korunması esas alınmalıdır. Yani para, finans ve vergi sistemleri temel insan haklarının gerekliliklerine göre yeniden tasarlanmalı ve uygulanmalıdır.

Bu sistemler ve politikalar böyle hakların hayata geçirilebilmesi amacının birer aracı olarak kurgulanmalı, uluslararası insan hakları beyannamesinin ilke ve yükümlülüklerine tabi tutulmalıdır.

Devlet bütçeleri de temel hak ve özgürlüklerin önlenmesi ya da sınırlandırılması için değil, bunların hayata geçirilmesi ve daha da genişletilmesi ve güçlendirilmesi için kullanılabilir-

cek araçlar olarak kullanılmalıdır ("Human rights and fiscal policy: a necessary link", <https://www.worldeconomicassociation.org>, 8 Eylül 2020).

Bilgine'ye soruldu:

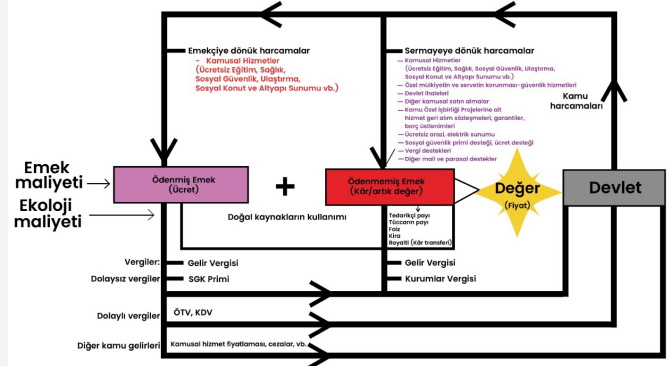
Kapitalizmde emek ve doğa sömürsü neden bir arada yürür?

Emek tarafından üretilen değer tek kaynağı emek değil aynı zamanda doğadır. Nitekim sermaye kesiminin sadece emeği değil, aynı zamanda doğayı da adeta yok edercesine talan etmesinin ve sömürmesinin asıl nedeni budur.

19. yüzyılda çevresel maliyetleri

göz ardı etmek makul olabilirdi çünkü toprak ve diğer doğal kaynaklar bugüne göre boldu. Ancak küresel nüfusun on kattan fazla arttığı ve çeşitli çevresel varlıkların tükendiği günümüzde, farklı mal ve hizmetlerin üretilmesinin bu çevresel maliyetlerini göz ardı etmek doğru değildir. Çünkü bunları üretebilmek için yalnızca insan emeği değil, aynı zamanda doğadan gelen girdileri de kullanmak gerekir. Bu nedenle, doğadan elde edilen girdiler kıt olduğunda, bunları kullanmak da toplum için gerçek bir maliyet oluşturur. Bu yüzden de topluma faydalı bir üretim hem emek hem de doğa dostu olmak zorundadır. Ancak kârı tek amaç edinen kapitalizm böyle bir üretimi hedeflemez.

Kapitalizmde Emek ve Doğa Sömürsü

Adalet Perspektifinden 2026 Bütçesi

ADALETLİ BÜTÇE

“Adalet”, yüzyıllardır tartışılan ve genellikle farklı insanlar için farklı şeyler ifade eden bir kavramdır. Adalet, genelde onu ihlal edenleri cezalandırmak da dahil olmak üzere, hukukun tarafsız yönetimi ile ilgili olsa da sosyal ve ekonomik alana uygulandığı için, cezalandırıcı olmaktan çok onarıcı olmalıdır.

Böylece “adaletli bütçe” denildiğinde bir toplumda refahın, fırsat ve ayrıcalığın nasıl paylaşıldığı ve bunların bazı eşitlik ve adalet tanımlarına ne ölçüde uydukları kastedilir. Ayrıca adaletin geliştirildiği ve gerçekleştirildiği süreci ele alan usule ilişkin konular da dikkate alınır.

Bütçeler eşitliği teşvik edici olmalıdır

Eğer “bütün insanların eşit yaratıldığı gibi genel bir kabul varsa, o zaman adalet, devletlerin eşitliği teşvik etmelerini ve sağlamalarını gerektirir. Ancak bu eşitlik, başta toplumsal cinsiyet eşitliği olmak üzere farklı cins ve kimlikler arasındaki eşitliğin sağlanması, fırsat eşitliğinin sağlanması ve/veya servet ve gelirdeki eşitsizliklerin kaldırılması dahil olmak üzere farklı biçimlerde gündeme gelebilir. Bu bağlamda örneğin adil bir bütçenin “eşit yurttaşlığı” teşvik edici olması gerekir.

Bu anlamda devlet bütçesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin yanı sıra toplumdaki diğer eşitlik biçimlerini sağlamak için kritik bir araçtır. Çünkü ne kadar vergi toplanacağı (kamunun büyüklüğü), bu gelirin nereden geleceği (hangi sınıfların ve kesimlerin ne oranda katkı sağlayacağı) ve mevcut bütçe ödeneklerinin nasıl harcanacağı gibi önemli kararların alındığı alandır. Bu da onu sosyal sınıflar ve farklı kimlikler arasındaki mücadele alanlarından biri yapar.

Eşitliği sağlayan politikalar arasında; örneğin düşük gelirli bireyleri ve küçük işletmeleri korurken; yüksek gelirli bireylerin ve büyük şirketlerin vergi kaçırma ve vergiden kaçınma imkanlarını ortadan kaldıran vergi düzenlemeleri yer alır.

Harcama tarafındaki eşitlikçi politikalar arasında, örnek olarak; cinsiyet uçurumunu azaltmayı ve kadınların işgücüne katılımını teşvik etmeyi amaçlayan bakım ekonomisi yatırımları ve buna uygun kaynak tahsisatları bulunur.

Toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanmalıdır

Bu politikalar, zamanla vergi tabanının ve mali alanın genişlemesine katkıda bulunur. Bütçe ve bununla ilişkili süreçler neyin finanse edileceğini (harcama öncelikleri), nasıl finanse edileceğini (vergi/transfer ve bütçe dışı araçlar) ve kimin denetleyebileceğini (hesap verilebilirlik ve şeffaflık) değiştirdiği için toplumsal cinsiyet eşitliği açısından çok önemlidir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden bütçe politikalarını ele almak özellikle günümüzde son derece önemlidir. Çünkü onlarca yıldır verilen mücadelelerle elde edilen kazanımlara rağmen, birçok

ülkede siyasi desteğin genel olarak azalması ve genel olarak geri çekilme nedeniyle toplumsal cinsiyet eşitliğine karşı önemli saldırılar söz konusudur.

Bu durum, yalnızca son on yıllarda elde edilen kazanımların tersine dönmesine yol açmakla kalmayıp, gelecekte de elde edilebilecek kazanımların önünü kesme riski taşır. Türkiye’de mevcut otoriter rejim altında siyasal iktidarın ‘İstanbul Sözleşmesi’ni geçersiz sayması ve paralel biçimde kadına yönelik şiddetin artması bu olumsuzlukların örneklerinden sadece biridir.

Nitekim Türkiye’de 2026 bütçesinde ‘Kadının Güçlendirilmesi Programı’ altında ayrılan kaynak 8 milyar TL’yi bulmuyor. Bu toplam harcamaların sadece yüzde 0,04’üne denk düşüyor.

Temel ihtiyaçların karşılanması adaletin gereğidir

Temel ihtiyaçların karşılanması, yaygın olarak paylaşılan “daha fazlasına ihtiyacı olan daha fazlasını almalıdır” fikrine dayanır ve toplumun en yoksul üyeleriyle ilgili bir endişeyi yansıtır. Aynı zamanda “tüm insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği” şeklinde de yorumlanabilir ve bu da herkesin asgari de olsa bu kaynaklardan payını alması gereğini içerir.

Çabanın ödüllendirilmesi adaletin gereğidir

Bireylerin, çabalarıyla orantılı olarak kaynaklardan yararlanmayı hak etmeleri gerektiği görüşü genel olarak kabul edilen bir görüştür. Bu bağlamda (eşitsizliği artırsa bile) daha fazla emek-çaba harcayan insanların daha fazla kaynağa erişebilmeleri adaletin gereğidir.

Katılımcı bütçe süreçleri adaletin gereğidir

Politikalardan ve onların sonuçlarından bağımsız olarak, kararların alındığı süreçler adil oldukları konusunda uzlaşılan ilkeleri içermeli ve örneğin ilgili tüm tarafların tam bilgiye erişimi sağlanmalı ve onları etkileyen kararları etkileme imkânları bulunmalıdır. Bu da katılımcı bütçe pratiklerinin hayata geçirilmesini gerektirir.

Pratikte bütçede adaletin sağlanmasına yön veren temel ilkeler: Eşitlik, Sürdürülebilirlik, Etkinlik ve Kapsayıcılık

Sağlıklı bir ekonomi inşa etmek, aşırı yoksulluğu ve aşırı zenginliği önlemek, insan haklarını korumak ve desteklemek ve mevcut ve gelecek nesiller için doğal çevreyi korumak için ne yapılmalıdır? Bu bağlamda kamu yararını (ihtiyaçları ve istekleri olan insanları) hükümetin politika yapımının merkezine koyan bir kamu maliyesi ve bütçe anlayışı nasıl oluşturulabilir?

Bu konuda dört temel ilke dikkate alınabilir (<https://internationalbudget.org/fiscal-futures-putting-the-public-back-into-public-finance>, 6 Şubat 2019):

(i) Eşitlik ilkesi: Adil bir bütçelemenin ilk ve en önemli hedefi, bütçe politikalarının maliyet ve faydalarının toplumda adil bir şekilde dağıtılmasını sağlayarak, herkesin ihtiyaçlarını karşılayarak ve herkesin insan ve yurttaş olarak gelişmesi için yeterli fırsatlar sunarak eşitliği ve sosyal adaleti teşvik etmektir. Bu hedefi gözetmek; temel hizmetlerin evrensel olarak sağlanmasını ve örneğin hedefli programlar ve transferler yoluyla yoksul, savunmasız ve dezavantajlı gruplara özel ilgi gösterilmesini gerektirir.

Ayrıca bu ilke, örneğin artan oranlı vergilendirme yoluyla ama aynı zamanda sadece sermayeye fayda sağlayan vergi indirimleri ve vergi istisnaları ve muafiyetlerinin ortadan kaldırılmasıyla, gelir eşitsizliğinin kabul edilebilir seviyelere indirilmesini de gerektirir.

(ii) Sürdürülebilirlik ilkesi: İkinci hedef, hükümetlerin belirli bir mali disiplin düzeyini koruması ve aşırı borçlanmaktan kaçınması gerekliliğinin genişletilerek yeniden formüle edilmesidir. Bu hedef, demografik eğilimler, iklim değişikliği, doğal sermayenin tüken-

mesi gibi daha geniş mali sürdürülebilirlik konularını dikkate alırken, hükümetlerin uzun vadede kullanabilecekleri mali alanı en üst düzeye çıkarmayı amaçlar. Bu hedefi takip etmek, vergi reformları yoluyla yerli kaynakları harekete geçirmek, doğal kaynakların dikkatli yönetimini teşvik etmek, mevcut borçları yeniden müzakere etmek ve kamu-özel iş birliği projeleri konusunda daha dikkatli olmak gerektiği anlamına gelir.

Ayrıca bu ilke, bir ekonominin başarısının temel ölçütü olarak kişi başı GSYH ölçütünün ötesine geçerek, sadece mali sürdürülebilirliği değil, çevresel ve sosyal sürdürülebilirliği de dikkate alan daha kapsamlı ölçütlere geçmek demektir.

(iii) Etkinlik ilkesi: Üçüncü hedef, mevcut kaynakların beklenen etkisini en üst düzeye yükseltecek ve fonları nitelikli kamusal mal ve hizmetlerin sunumuna en iyi şekilde dönüştürecek şekilde yönetmektir. Bu hedefi izlemek, kamu kaynaklarının daha etkili bir şekilde kullanılmasını sağlayan kamu mali yönetimi ve insan kaynakları veya satın alma gibi diğer ilgili sistemlerin iyileştirilmesi anlamına gelir. Ayrıca, özellikle yoksul vatandaşlara büyük maliyetler yükleyen ve kalkınmanın önünde engel oluşturan yolsuzluk sorununu da bu perspektiften ele almak anlamına da gelir.

(iv) Kapsayıcılık ilkesi: Son hedef, bütçe süreçlerinin demokratik katılımcılığı teşvik edecek ve marjinal gruplar da dahil olmak üzere, herkesin politika seçimlerinde söz sahibi olmasını sağlayacak şekilde düzenlenmesini sağlayarak, diğer hedeflerin gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktır. Bu hedefe odaklanmak; bütçe politikalarına ilişkin bilgilerin üretilmesi, tasarlanması ve dağıtılması biçiminde, herkesin erişebileceği ve anlayabileceği şekilde büyük bir değişiklik gerçekleştirilmesi anlamına gelir. Ayrıca, yurttaşların bütçe sürecine katılabileceği ve hükümeti kamu maliyesini yönetme biçiminden sorumlu tutabileceği yeni, yenilikçi katılım ve müzakere alanları yaratılması anlamına da gelir. Bu bağlamda toplumun komünler, meclisler, kooperatifler, sendikalar, emek ve meslek örgütleri ve diğer sivil toplum örgütleri biçiminde örgütlenmesi son derece önemlidir.

Kamuyu (halkı) kamu maliyesine yeniden dahil etmek adaletin ön koşuludur

Çoğu insan, kamu maliyesinin kendi hayatlarıyla hiçbir ilgisi olmadığını düşündüğü için mali konular hakkında konuşmaktan hoşlanmadıklarından, kamu maliyesini insanların endişelerine cevap verecek şekilde yeniden yapılandırmak ya da kamu maliyesine “kamu” unsurunu geri kazandırmak gerekir. Bu, bütçelerin herkesin yararına çalışmasına yardımcı olmakla kalmayacak, demokrasiye olan umudu geri kazanmaya da yardımcı olacaktır (Agm).

Bunun pratikteki karşılığı; bazı ciddi yeniden düşünme ve düzenlemenin gerekli olduğu bir dizi politika sorununu belirlemek, önerilen yeniden çerçevelemenin önereceği analiz ve reformları hayata geçirmektir.

Bu bağlamda, adil bir bütçe politikasına ilişkin konular kabaca dört başlıkta incelenebilir: **(i)**. Mali reformlar ve vergi adaleti. **(ii)**. Kaynak tahsisi ve harcama etkinliği. **(iii)**. Kamusal hizmet sunumu ve performans. **(iv)**. Bütçe açığı, borç ve finansman.

Mali reformlar ve vergi adaleti

Devletin mali kurumlarının antidemokratik güçlerce ele geçirilmesi, devlet bütçesinin halktan yana düzenlenmesine engel oluşturan faktörlerden biridir. Örneğin Türkiye’de TÜİK ve Merkez Bankası gibi kurumların antidemokratik işleyişi ve Hazine ve Maliye Bakanlığının uluslararası finans kapitalin ve IMF’nin etkisi altında olması, ülkenin demokrasi ve insan hakları konusundaki karnesini de zayıflatıyor. Bu durum, kurumsal alanda da yapılması gereken bazı reformlara olan ihtiyacı gösteriyor.

Bu bağlamda ekonomi yönetiminin tepesindeki atamalar şeffaf ve demokratik olmalıdır (atamalar tek bir kişinin takdirine bırakılmamalı ve nepotik atamalardan kaçınılmalıdır). Ancak teknik yeterlilik ve teknokratların göreceli özerkliği etkili mali yönetim için gerekli bir koşul olsa da yozlaşmış bir siyasi yapı karşısında sonuçta etkisiz kalılabileceği de unutulmamalıdır.

“Adil mali reform” genellikle şunların kombinasyonunu içerir: artan oranlı gelir vergileri, servet vergilerinin hayata geçirilmesi, çok uluslu şirketlerin daha etkili bir şekilde vergilendirilmesi, orantısız bir şekilde büyük şirketlere fayda sağlayan vergi muafiyetleri ve istisnalarını ve teşvikleri en aza indiren düzenlemeler ve daha fazlası.

Bu reformlar, harcama tarafında fiziksel ve sosyal altyapıya (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, çocuk ve yaşlı bakımı) yapılan yatırımlar; nüfusun en yoksul kesimlerine yönelik nakit transferleri ve diğer sosyal koruma önlemleri, ücretli ebeveyn izni politikalarının

uygulanması ve ayrımcılıkla mücadele, cinsiyete dayalı şiddet ve evlilik ve boşanmada eşitlikle ilgili yasaların uygulanması için uygun kaynak tahsisleri olarak yapılabilir. Bunların tümü, bütçe politikasının toplumsal cinsiyet eşitliği ve daha genel olarak eşitlik için çalışmasını sağlamaya dönük teknik seçeneklerdir (<https://www.brookings.edu/articles/fiscal-politics-the-missing-link-between-fiscal-policy-and-gender-equality>, 28 Kasım 2025).

Adaleti sağlamaya dönük vergi politikası

Bir devletin vatandaşlarını nasıl vergilendirdiği (örneğin doğrudan veya dolaylı vergilendirme yoluyla ya da kişisel veya kurumsal gelirlere ve servete karşı tüketimi vergilendirmeye ağırlık vererek) kamu harcamalarının finansman yükünün nasıl dağıtılacağını belirler. Bu alanda, bir vergi sisteminin genel artan oranlılığı veya orantısız olarak gelir ve servet açısından daha iyi durumda olanlardan daha fazlasını isteyip istemediğine bakmak önemlidir.

Bu bağlamda Türkiye'deki vergi sistemine bakıldığında, vergi yansıması ve artan oranlılık konusunda yeterli veriye sahip olmasak da üç temel özellikten dolayı çok gelişkin ekonomilerle kıyaslandığında daha adaletsiz olduğu görülür.

İlk olarak, gelir vergisi ve kurumlar vergisi tahsilatları oldukça yetersizdir. Öyle ki toplam vergi gelirlerinin maksimum yüzde 20'si gelir vergisinden, kabaca yüzde 10'u kurumlar vergisinden oluşuyor. Gelir vergisinin yüzde 92'si stopajlardan ve bunun yüzde 65'i ücret ve maaşlardan yapılan stopajdan sağlanıyor. Ücret dışındaki gelirlerden alınan (zenginlerden) gelir vergisi ve emlak vergisi ise son derece yetersiz. Dolayısıyla da kentlerde emlak fiyatları hızla artarken bunlardan alınan vergiler son derece yetersizdir.

İkinci olarak, halk vergi dışı kamusal fiyatlandırmalarla (elektrik, doğalgaz, su gibi) aslında ciddi bir mali yük altında. Resmi ve gayri resmi kullanıcı ücretleri ya da özel sektöre mahkûm bırakılma; rüşvet ya da "hızlandırıcı ödemeler" ve vergi kayıpları gibi devlet bütçesine girmeyen gelirler; geleneksel yapılara, dini cemaatlere vs. devlet bütçesinden yapılan transferler bunlardan bazılarıdır.

Kısaca, kayıt dışı vergileme fırsat ve teşviklerini azaltmak gerekir. Adaletsiz bir karaktere sahip kayıt dışı vergiler yerel vergi sistemlerini sadeleştirerek, temel hizmetlerin finansmanını iyileştirerek ve hem kamu hem de özel sektörü daha iyi denetleyerek yapılabilir.

Vergi kaçakçılığı, vergiden kaçınma ve vergi harcamaları

Bütçe politikasının bir diğer önemli yönü ödenmeyen vergilerle ilgilidir. Bu, vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma konusundaki tartışmaları veya bireylerin ve şirketlerin yasal olarak olması gerekenden daha az vergi ödemek için benimsediği stratejileri içerir.

IMF tarafından yapılan bir araştırma, tüm az gelişmiş ülkelerde vergiden kaçınmadan kaynaklanan gelir kaybının, bu ülkelerin dış yardımında aldığından daha fazla (her yıl yaklaşık 200 milyar dolar) olduğunu tahmin ediyor (*Ernesto Crivelli, Ruud De Mooij and Michael Keen, Base Erosion, Profit Shifting and Developing Countries. IMF Working Paper No. 15/118, Mayıs 2015*). Kısaca vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma faaliyetleri en aza indirgenmelidir.

Ayrıca vergide adalet, hükümetler tarafından yasal olarak onaylanan, farklı türlerdeki vergi indirimleri dahil olmak üzere büyük miktarda ki "vergi harcamalarının" eleştirel bir değerlendirmesini de içermeli-

dir. Çünkü vergi harcamaları genellikle bütçe dışı tutulur ve GSYH'nin birkaç yüzde puanına ve toplam vergi gelirlerinin yüzde 20'sinden fazlasına denk gelir (Zhicheng Li Swift, "Managing the Effects of Tax Expenditures on National Budgets". Policy Research Working Paper; No. 3927. World Bank. <http://hdl.handle.net/10986/8449> License: CC BY 3.0 IGO., 19 Haziran 2012).

İkiyüzlülük

Diğer taraftan, zengin ülkelerin liderleri vergi kaçakçılığının boyutundan endişe duysalar da ulusal çıkarlarına hizmet etmenin en iyi yolunun çok uluslu şirketlerin emirlerine ve gizlilik yargılarının taleplerine boyun eğmek olduğuna ikna olmuş durumdadırlar. Öyle ki OECD ülkeleri dünya çapında çok uluslu şirketlere ve en zenginlere yönelik yıllık vergi kayıplarının yüzde 78'inden sorumludur. En ikiyüzlü ülke ise denizaşırı topraklar ağı ve "taç bağımlılıkları" ile küresel kayıpların yüzde 39'undan sorumlu olan Birleşik Krallık'tır (*Magdalena Sepúlveda, "Tax justice—a crucial tool to advance human rights", https://social-europe.eu, 10 Aralık 2021*).

Diğer taraftan, çok uluslu şirketlerin ve zengin bireylerin vergiden kaçınması ve vergi kaçırması (ve buna hoşgörüyle yaklaşılması) devletleri temel vergi kaynaklarından yoksun bırakır ve böylece insan haklarına doğrudan bir saldırıyı temsil eder. Nitekim Covid-19 Pandemisi sırasında bu fonların yokluğunda, kemer sıkma programlarının sürekli saldırısı altında olan yetersiz kaynaklarla virüse karşı savaşan binlerce sağlık emekçisi hayatını bu yüzden kaybetti.

Ayrıca yeterince vergi geliri olmadan altyapıyı finanse et-

mek veya içme suyuna ve hijyene ya da kreşlere ve bakım evlerine erişim sağlamak da mümkün değildir. Kısaca vergi adaleti teknik bir uyumsuzluktan ziyade, insan haklarını geliştirmek için kullanılabilecek çok önemli bir araçtır.

Vergi reformunda doğru hedefler nelerdir?

Öncelikle, sadece ücretlerden alınan değil, diğer gelir kaynaklarından alınan gelir vergileri artırılmalıdır. Çünkü gelir vergileri artan oranlı vergilemenin en önemli kaynağıdır, yetersiz gelir vergisi tahsilatı ise az gelişmiş ülke vergi sistemlerinin en belirgin zayıflığıdır.

Emlak vergileri sadeleştirilerek geliştirilmelidir. Tıpkı gelir vergileri gibi emlak vergileri de az gelişmiş ülkelerde yetersizdir ama politik bir destekle geliştirilmeye en açık vergi geliri türleridir. Bu vergiler geliştirildiğinde yerel yönetim hizmetleri de artacağından düşük gelirli bundan fayda sağlayacaklardır (*Targets for Equity-Enhancing Tax Advocacy*, <https://www.ictd.ac/blog/targets-equity-enhancing-tax-advocacy>, 4 Mart 2019). (Ancak bunun için yerel yönetimlerin mali özerkliğinin güçlendirilmesi gereklidir).

KDV temel vergi kaynağıdır ama düşük gelirli açısından son derece adaletsiz bir vergi türüdür. Prensipite ilerici bir kamu harcaması sistemini fonlamada ilerici bir vergi sisteminin temel faktörü olabilir. Ancak araştırmalar, pratikte KDV'nin yoksulları ezdiğini ve asla sosyal transferlerle bunun dengelenemediğini ortaya koymaktadır.

Yani kamusal hizmetler çok kötü durumda kaldığında KDV yoksulluğu artırır. Benzer bir durum ÖTV için de söz konusudur. Bu iki verginin Türk Vergi Sistemi içindeki payı en az yüzde 50'dir. Bu nedenle KDV iyileştirilmeli, ÖTV'nin kapsamı daraltılmalıdır. Düşük gelirli grupların kullandığı temel mallar ve hizmetlerden alınan KDV oranı sifıra kadar düşürülmelidir.

Ancak her şeyden önce ilerici, adil bir vergi sistemi için kamusal hizmet ve harcamaların niteliğini ve adaletini geliştirmek gereklidir. Yani adaletli ve verimli bir vergi sistemi için bu gelirlerin harcanacağı kamu hizmetlerinin ve devlet bütçesinin işleyişinin adaletli ve verimli olması gereklidir.

'Araçsal İlişki Yaklaşımı'

Bu yaklaşıma göre, bütçe politikalarının başında gelen maliye politikası hak ve özgürlüklerin hayata geçirilebilmesinde kilit bir araçtır. Bu bağlamda bu politikaların klasik işlevleri, insan haklarının tam

olarak gerçekleştirilmesine erişmek olarak yeniden yorumlanmalıdır.

Böylece maliye politikalarının "yeniden bölüşüm" işlevine göre örneğin vergiler mükelleflerin ödeme gücüne göre alınmalıdır. Vergi sistemi yeterli kaynağı sosyal ihtiyaçlar için harekete geçirirken, eşitsizlikleri azaltmaya yardımcı olmalıdır. Diğer yandan kamusal harcamalar herkes için iyi bir yaşamın temel araçlarını sunmalıdır. "Tahsis fonksiyonu" açısından, kamusal kaynakların nereye tahsis edileceği insan haklarının garanti edilmesi üzerinde etkili olacaktır. Bu nedenle de maliye politikası hakları güvence altına almak için yeterince teşvik edici olmalı ve kamusal hizmet sunmalıdır. "İstikrar sağlama" işlevi ile ilgili olarak maliye politikası ise insan haklarının hayata geçirilmesi üzerinde olumsuz etkiye neden olan iktisadi döngüleri yumuşatabilir, krizleri önleyebilir (*Grazielle David, Pedro Rossi, Sergio Chaparro, "Human rights and fiscal policy: a necessary link", https://www.worldeconomicsassociation.org, 8 Eylül 2020*).

Bir insan hakkı olarak toplumsal cinsiyet eşitliği

Böylece bir bütçe politikası aracı olarak maliye politikası

insan haklarının yerine getirilmesinde önemlidir. Öyle ki insan hakları konusundaki anayasal taahhütler adil vergi sistemleri ve adil bütçelerde yeterince yer bulmalıdır. Çünkü bir hükümet yasal ve demokratik olarak karar verilen (sadece bütçenin uygulanmasıyla sınırlı değil) hakları uygulamadığında, bu durum insan haklarının yerine getirilmesi için gerekli olan kamusal politikaların meşruiyetini de zayıflatır.

Bu bağlamda örneğin toplumsal cinsiyet eşitlikçi bir bütçe politikası, herkes için iş ve aile arasında daha fazla dengeyi vurgular ve kadınlar ile erkekler arasında ücretli faaliyetlerin ve bakım hizmetlerinin yeniden dağıtılmasını ve ayrıca bakım sorumluluklarının kamusal ve özel alanlar arasında dağıtılmasını gerektirir.

Eşitlikçi bir tutum kadınların işgücüne katılımını teşvik eden bir dizi politika ve hizmet için ayrılan ödenekleri yansıtır. Bu siyasi tutum, devletin çocuk, yaşlı ve engelli bakımı konusunda daha fazla sorumluluk üstlendiği ve bakım hizmetlerini sağlamak ve ücretlendirmek için uygun kaynakları ayırdığı kolektif bir yaklaşımı benimser.

İklim adaleti

Adil vergileme ve iklim krizi birçok yönden birbiriyle bağlantılı olduğundan, bütçenin kendisinin iklim adaletini nasıl etkilediği önemli bir husustur. Ancak bütçenin daha yeşil bir gelecek yaratabileceği konusunda yeterince değer verilmeyen bir alan ise vergilerdir. Oysa dünyayı kirletenlerin neden oldukları zararı ödemeleri iklim adaletinin bir gereğidir. Küresel ölçekte bu, tarihsel olarak daha fazla kirlilik yaratan ülkelerin, aşırı hava koşullarından en çok etkilenen ülkelerin kayıp ve hasar fonlarına katkıda bulunması anlamına da gelir.

Örneğin devletler yüksek karbonlu faaliyetleri “günah” vergilerine tabi tutabilirler. Bu vergiler, kamu gelirlerini artırmanın yanı sıra zararlı davranışları caydırma gibi ikili etkiye sahiptir. Bu vergiler arasında özel jetlere, sık uçan yolculara ve süper yatlara uygulanan ÖTV gibi vergiler yer alabilir. Bu tür vergiler, düşük gelirli sürücüler için regresif olabilen temel karbon fiyatlandırmasının aksine yalnızca en zenginleri etkileyeceğinden görece olarak adil vergilerdir.

Keza artan oranlı bir servet vergisi de iklim dostu bir vergidir. Çünkü dünyanın en zengin yüzde 0,1’lik kesiminden bir birey, faaliyetleri ve yatırımları yoluyla bir günde kabaca en yoksul yüzde 50’lik kesimin bir yıl boyunca toplu olarak yaydığı karbon kirliliğinden daha fazlasını üretebiliyor (<https://oxfam.org.ph/richest0-1-percent-produce-more-carbon-daily-than-poorest-50-percent-annually>, 3 Kasım 2025). Yani serveti vergilendirmek, zenginleri cezalandırmak veya sırf vergi almakla ilgili olmaktan ziyade, daha eşitlikçi, daha temiz ve daha yeşil bir geleceğe sahip bir ülke inşa etmek için atılan bir adım olarak düşünülebilir.

Kaynak tahsisi ve harcamalar

Kaynak tahsisi ve harcama ile ilgili konular, bütçe adaletiyle ilgili olarak en çok araştırılan konuların başında gelir. Nitekim kaynakların belirli (genellikle yoksullar ve engelliler gibi dezavantajlı kesimlere) ne kadar tahsis edildiğine odaklanan, toplumsal cinsiyete dayalı bütçe leme ve çocuklar için bütçe leme üzerine yapılan yaygın çalışmalar söz konusudur.

‘Eşitlik Beyanı’ ve ‘Maliye Politikası İnsan Hakları İlkeleri İnisiyatifi’

Örneğin İskoçya, eşitlik üzerindeki etkileri açısından bütçe kararlarını değerlendirmek için sistematik bir yaklaşım geliştirdi. Buna göre, her yıl bütçe kanun teklifinin yanı sıra sektör ve nüfus grupları bazında eşitsizliği gidermek için atılan adımları detaylandıran bir “Eşitlik Beyanı” yayınlıyor (<https://beta.gov.scot/policies/equality/mainstreaming-equality>, 20 Kasım 2025).

Latin Amerika’daki ‘Maliye Politikası İnsan Hakları İlkeleri İnisiyatifi’ ise hükümetler ve finansal kurumlarca uygulanan bütçe politikalarına uygulanabilecek insan hakkı standartlarını sentezleyen bir özet, ilke ve rehber geliştirmeyi amaçlıyor. Bu çalışmanın amacının insan hakları ilkelelerini politika yapımcıları ve uygulayıcıları için daha somut bir rehberle dönüştürmek olduğu ileri sürülüyor (*Grazielle et al. Agm*).

Kaynakların bölgesel dağılımında adalet

Kaynak tahsisinde eşitlik konuları, kaynakların coğrafi dağılımı veya sektörler arası ve sektör içinde kaynak tahsisi söz konusu olduğunda da çok önemlidir. Bazı ülkelerde yapılan araştırmalar, örneğin kamu harcamalarının genellikle bölgesel eşitsizlikleri ele almadığını, kaynakları alt-ulusal bölgesel birimler arasında var olan sosyoekonomik ve etnik eşitsizlikleri hesaba katmadan dağıttığını gösteriyor. Nitekim Türkiye bu konuda somut bir örnektir.

Keza bütçe uygulamaları (bütçelerin genellikle “uygulandığından daha iyi yapıldığı” görüldüğünden), giderek artan bir ilgi gören bir başka alandır. Çünkü bütçe uygulamaları sırasında, kamu kaynakları ge-

nellikle şeffaf olmayan yeniden tahsis uygulamaları yoluyla asıl amaçlarından saptırılır, bu da yılsonu uygulama raporlarının orijinal olarak onaylanmış bütçelerden oldukça farklı görünmesine neden olur (<https://www.internationalbudget.org/analysis-insights/budget-credibility>, 15 Aralık 2025). Nitekim Türkiye'deki bazı Sayıştay raporları bu tür farklılıkları sergilemektedir.

Kamusal hizmet sunumu ve performansı

Adalet perspektifinden kamusal hizmet sunumunun üç kilit yönü mevcuttur: Hizmete erişim, hizmet kalitesi ve ortaya çıkan etki.

Öncelikle temel hizmetlere evrensel ve adil erişimin sağlanması, ihtiyaçlar ve eşitlik kaygılarıyla ilgili kamu politikasının çok önemli bir yönüdür. Bu nedenle de erişimle ilgili konular, fiziksel erişilebilirliğin çok ötesine geçer. Tüm bu yönlerin net bütçe etkileri vardır. Ancak erişim, hükümetlerin sağladığı hizmetlerin kalitesinde bağlantılı iyileştirmeler olmaksızın sınırlı bir amaca hizmet eder. Ücretsiz evrensel ilköğretim, eğitimin kalitesi düşükse pek bir şey ifade etmeyebilir (örneğin okul altyapısı zayıf, öğretmenler yeterli eğitimden yoksun iseler).

Kısaca, kamu harcamalarının kalıcı kalkınma etkisini garanti edebilecek olan şey sadece erişim ve kalitenin bir birleşimidir. Kamu hizmetlerine erişim, kalite ve etkisine odaklanmak, kaynak tahsisine yönelik basit odaklanmaya faydalı bir alternatif sağlayabilir ve odağı kalkınma sonuçlarına ulaşmada kamu harcamalarının etkinliğine kaydırabilir. Bununla birlikte, analiz kapsamının temel bütçe politikaları ve süreçlerinin ötesinde planlama, insan kaynakları yönetimi ve performans yönetimi gibi diğer kamu yönetimi alanlarına genişletilmesini gerektirir.

Bütçe açığı, borç ve finansman

Son olarak, bütçe açıklarının boyutu ve finansmanı ve dolayısıyla devlet borcunun boyutu ve bileşimi ile ilgili kararların adalet açısından önemli sonuçları vardır. İlk olarak, açığın boyutu genellikle "mali alan" veya hükümetlerin kamu maliyesinin yönetiminde aradığı manevra alanı için kilit bir belirleyicidir. Büyük bir açığı hedefi daha fazla harcamaya ve dolayısıyla daha fazla hizmetin sunulmasına izin verebilir.

Bu nedenle bu tartışmanın önemli bir yönü, hükümetlerin kabul edilebilir açık düzeyinin ne olduğunu, ek kaynakların hangi amaçla kullanılacağını ve bunun ne ölçüde hükümetin gelecekteki borçlarına ödeme yapmasına izin verecek gelirler yaratabileceğini belirlemek için ne tür kriterler kullandığıdır.

İkinci olarak, bugünün mali açıkları, gelecekte bir noktada geri ödenmesi gerekecek olan yarının borçlarıdır. Bu, gelecek nesiller için potansiyel bir yüküdür. Yani bütçe politikalarının uzun vadeli sürdürülebilirliği ile ilgili daha kapsamlı konuların yanı sıra, bütçe politikası seçimlerini tartışırken nesiller arası eşitlik konuları basitçe bir kenara atılamaz.

Adalet perspektifinden bütçeleme zorlukları

Adaletin sağlanması bütçeler için temel bir öneme sahip olsa da bu perspektiften bütçeleme yapmanın, özellikle de pratikte karşılaşılan çok sayıda zorluk söz konusudur.

- "İhtiyaç ve eşitliğe" odaklanan bütçe tartışmaları çoğu zaman akademisyenlerin ve aktivistlerin katkılarıyla sınırlıdır, hükümetlerin katılımı ise ya hiç yoktur ya da çok yetersizdir. Bu özellikle de kriz

zamanlarında uygulanan kemer sıkma uygulamaları söz konusu olduğunda kendisini gösterir.

- Adaletin çeşitli tanımları çözülmesi zor tartışmalar ve anlaşmazlıklar yaratabilir. Bazıları devlet bütçesinde geliştirilmesi gereken adaletin en önemli ve ihmal edilen tanımlarının "ihtiyaç ve eşitlikle" ilgili olduğunu düşünürken, diğerleri "çaba ve verimliliğin" daha önemli olduğunu savunabilir.
- Aynı anda birden fazla adalet hedefini takip etmek ve ortaya çıkan uzlaşmaları bir adalet çerçevesi kullanarak değerlendirmek politik olarak zor olabilir. Politik olarak uygulanabilir politikalar (örneğin eşitsizliğin artmasına izin verirken), ihtiyaçları karşılayabilir. Örnek olarak, koşullu nakit transferleri yoksulların ihtiyaçlarını karşılayabilir ama artan eşitsizliği karşılamayabilir. Tersinden, bazı politikalar eşitsizliği azaltabilir ancak verimsiz olabilir veya ihtiyaçları karşılamada başarısız olabilir.
- Bütçe politikası tercihlerine adalet kriterlerini uygulamak için gerekli kanıtları oluşturmak, genellikle mevcut olmayan veri ve bilgileri gerektirir. İnsanların ihtiyaçlarını ve bunların en iyi nasıl karşılanabileceğini anlamak ve farklı vergilendirme ve harcama seçeneklerinin bölüşümsel etkisini değerlendirmek kolay bir iş değildir. Zira genellikle ayrıntılı veriler ve karmaşık analitik kapasiteleri gerektirir.

Kapitalist sistem en büyük engel

- Bunların da üzerinde, sosyal sınıflara bölünmüş, dolay-

sıyla emek sömürüsüne dayalı, bunun dışında kimlikler üzerinden de ezme ve ezilme ilişkilerinin yaşandığı bir toplumda bütçeler aracılığıyla eşitlik ve adaleti sağlayabilmek (çok gerekli olsa da) bunu gerçekleştirmek zordur. Çünkü bütçeler yeniden bölüşüm aracıdır ve kapitalist bir toplumda örneğin vergilemenin yeniden bölüşüm amacı için kullanılmasının önünde ciddi engeller söz konusudur.

Öncelikle, yeniden bölüşüm mekanizmaları uzun ömürlü olmaz. Kapitalizmin son 40 yıllık tarihinde sosyal devletlerin yok oluşu bunun en güzel örneğidir. Keza vergilerin yeniden bölüşüm amaçlı olarak kullanılmasına başta büyük sermayedarlardan olmak üzere ciddi tepkiler söz konusu olabilir. Ekonomik koşullar kötüleştiğinde işler tersine de dönebilir ve dar gelirli emekçiler, tembel asalaklar olarak yaftalanabilir. Emek düşmanlığı, ırkçılık, şovenizm ve göçmen düşmanlığı artar. Ayrıca yeniden bölüşüm de maliyetli bir iştir, büyük bir bürokrasiye neden olur.

Son olarak, ulusal ekonomileri kuşatan emperyalist kapitalist bir sistem var ve bu sistem uluslararası finans kapitalin emrinde hareket ediyor. Bu da ulusal ekonomileri yeni krizler, eşitsizlikler ve sosyal çöküşlerle karşı karşıya bırakabiliyor. Böyle durumlarda (şu an Türkiye’de yaşandığı gibi), egemenler emekten yana yeniden bölüşüm po-

litikalarına değil, kemer sıkma politikalarına başvurarak krizleri aşmaya çalışırlar.

Bu yüzden sorunu asıl kaynağında çözmek ve birincil bölüşümün adil ve eşitlikçi olmasını sağlamak daha doğru bir stratejidir. Böyle yapıldığında yeniden bölüşüme olan ihtiyaç da azalır.

Eşitsizlik ve adaletsizliklerin neden değil, sonuç olduğu unutulmamalıdır. Asıl neden bunları üreten kapitalizmin kendisidir, son tahlilde kapitalizme son vermeden adaletsizlikleri ve eşitsizlikleri ortadan kaldırmak mümkün değildir.

Demokrasi ve Barış Perspektifinden 2026 Bütçesi

Demokrasi, özgür ve adil seçimlerin yapılabilirdiği ve insanların sandıktan seçtikleri tarafından yönetildikleri bir rejim olarak tanımlanır. Bu tanım, seçme ve seçilme hakkı dışında, kuvvetler ayrılığı, bağımsız yargı, özgür medya, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve sendikal hakların varlığı gibi unsurları da içerir.

Böylece demokrasi seçimleri aşan bir olgu olduğundan, günümüzde artık temsili parlamenter demokrasi de tartışılıyor ve yerine “müzakereci demokrasi” ve “yerinden-katılımcı demokrasi” gibi alternatifler kullanılıyor.

Bu tür kavramlar, daha fazla bütçe şeffaflığı gerektirir ancak aynı zamanda sadece temsilcilerinin değil, toplumun daha geniş kesimlerinin de doğrudan katılabileceği müzakereler için alanların varlığını da gerekli kılar.

Temsili demokrasi, aşırı sağcı popülist ve otoriter güçlerin önünü açmak yerine yeniden canlandırılabilir mi? Herkesin yararına çalışan temsili demokratik hükümetlerle ilgili olan sosyal sözleşme hayata geçirilebilir mi? Bir toplum, birinin kazancı bir başkasının kaybı anlamına gelen “sıfır toplamı” bir dünya görüşüyle parçalanmaktan kaçınabilir mi?

Teorik olarak bunları gerçekleştirebilmek mümkündür. Yani kamu maliyesini ve hükümet bütçelerini yeniden tasarlamak, bu tür bir demokratik yenilenmenin anahtarı olabilir (<https://internationalbudget.org/fiscal-futures-putting-the-public-back-into-public-finance>, 6 Şubat 2019).

Bütçe sürecinin demokratikleşmesi

Bütçe politikalarının adaletçi olmasını gerektiren bir yaklaşım, bütçe süreçlerinin demokratikleştirilmesini gerektirir. Bu konuda üç şey yapılmalıdır:

İlk olarak, temsili demokrasi ve hesap verebilirlik kurumlarını içeren liberal demokrasi kurumları güçlendirilmelidir. İkinci olarak, bütçelerdeki değiş tokuşlar hakkında müzakere için daha iyi koşullar yaratılmalıdır (daha fazla şeffaflık, daha iyi muhakeme vb.). Üçüncü olarak, kapsayıcı olan ve halkın politika ve bütçeleri şu anda olduğundan daha sık ve doğrudan etkilemesine olanak tanıyan “temsili siyaseti ötesi” ve katılım ve müzakere alanları oluşturulmalıdır.

Temsili demokrasi ve hesap verebilirlik kurumlarını içeren liberal demokrasi kurumlarının güçlendirilmesi lazım

Mali hesap verebilirliğin temelini oluşturan siyasal çerçeveye olan liberal demokrasi tehdit altında olduğunda, mali hesap verebilirliğin geleceği de tehlikededir. Nitekim gü-

DEMOKRATİK KATILIMCI BÜTÇE

nümüzde halkın çıkarlarını temsil etmesi ve yürütmeyi dengelemesi gereken temel kurumlar Türkiye’de yetersizdir. Örneğin, bir çok durumda yasama organı bütçeyi etkin bir şekilde değiştiremiyor veya yürütmenin uygulama sırasında onaylanmış bütçeye sadık kalmasını sağlayamıyor.

Ayrıca, Meclis’teki yasa yapıcılar seçmenlerinin çıkarlarını temsil etmekten ziyade kendi çıkarlarını, ait oldukları siyasal partilerin taleplerini gözetiyor ve/veya belli sermaye kesimlerinin çıkarlarını koruyor. Bütçe denetimi yapma yetkisine sahip bir kuruluş olan Sayıştay, denetim raporları üretiyor ancak bunların bazıları niteliksiz. Nitelikli olanları çoğu ise göz ardı ediliyor. Kısaca, yöneticiler kanunları çiğneyebiliyor ve mali düzenlemeleri görmezden gelebiliyorlar.

Devlet bütçesinin demokratikleştirilmesine odaklanan bir gündem, öncelikle bu temel kurumların görevlerini yerine getirebilmeleri için iyileştirmeler yapılmalıdır. Ayrıca demokratik kurumların güçlendirilmesi düşünüldüğünde, siyasal partiler gibi diğer liberal demokrasi kurumlarının da demokratikleştirilmesi gerekir. Çünkü nihayetinde tüm çağdaş demokrasiler, yurttaş temsili amacıyla siyasal partilere dayalıdır. Bu partilerin bütçe politikaları üzerinde etkiye sahip olduklarına inanılır.

Bütçelerdeki değiş tokuşlar konusundaki müzakereler için daha iyi koşulların yaratılması gerekiyor

Liberal temsili demokrasi, şeffaflık ve kamu kurumlarının yanı sıra daha geniş halk yığınları tarafından anlamlı müzakereyi teşvik eden bir kültür veya uygulamalar dizisi olmadan sağlıklı işleyemez.

Bu nedenle kamu maliyesinin demokratikleştirilmesi, şeffaflığın derinleştirilmesine ve özellikle bütçedeki en zor değiş tokuşlar (mübadele) üzerinde müzakerelerin teşvik edilmesine sürekli vurgu yapılmasını gerektirir.

Bu müzakerelerin anlamlı olabilmesi için yurttaşların erişilebilir ve kullanıcı dostu bütçe verilerine ihtiyacı var ama aynı zamanda hükümetin almak istediği (veya bütçe uygulamasında ortaya çıkan zorlukların üstesinden gelmek için almış olduğu) kararlar için nitelikli anlatım bilgilerine ve kamusal gerekçelere ihtiyaç duyulur (<https://internationalbudget.org/wp-content/uploads/assessing-the-quality-of-reasons-in-government-budget-documents-ibp-2018.pdf>, Ekim 2018).

Hem devlet kurumlarını hem de halkı kamusal gerekçeleri sunmaya, savunmaya ve tartışmaya teşvik etmek, yurttaşlar arasında ve yurttaşlar ile devlet arasında demokrasiyi tanımlaması gereken güven ve karşılıklı saygının merkezinde yer alır. Dolayısıyla bu gündem, bütçe belgelerinin ve bilgilerinin kalitesinin iyileştirilmesi ve bu belgelerin ve bunların içerdiği kararların nasıl tartışıldığı ile ilgilidir.

Kapsayıcı nitelikte halk bütçeleri

Birçok yurttaş en azından kendilerini özel olarak ilgilendiren alanlarda, günlük yönetsel işlere daha anlamlı bir şekilde katılmak ister. Karar vermeyi, kamu kurumlarına veya seçilmiş temsilcilere bırakmakla yetinmez.

Bütçelerin demokratikleştirilmesi, halkın uygulamayı izleyebilmesinin yanı sıra, öncelik (tercih) belirleme üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olabileceği yeni alanlar yaratma ihtiyacına da işaret eder.

Yerel meclislere olan ihtiyaç

Uygulamada katılımcı bütçeleme, yurttaş meclisleri ve kitlesel kaynak kullanımı gibi yollar aracılığıyla, kamuoyunu karar alma alanlarına çekmek için geniş çapta çeşitli girişimlerde bulunulur (Bak: F. Peonidis *Democracy as Popular Sovereignty*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2013; H. Landemore, "Inclusive Constitution-Making: The Icelandic Experiment," *Journal of Political Philosophy*, 2015, 23(2): 166-91, 2015). Bu mekanizmalar karar alma süreçlerine yeni sesler getirebilir.

Demokrasi güçlü kamu kurumlarının varlığını gerektirir ancak güçlü bir kamu sektörü yeterli ve adil vergilendirme ile var olur: eğitimin, ulaşımın, sağlık hizmetlerinin ve diğer temel ihtiyaçların fonlanması gerekir.

İktidarlar genelde sermaye kesiminden daha az vergi aldığından, toplumu nitelikli eğitimden, altyapıdan mahrum ederler ve yurttaşları diğer birçok ülke ile kıyaslandığında daha zayıf bir sosyal sözleşmeye baş başa bırakırlar.

Bu durum her sosyal sınıftan ve her gelir grubundan aileler için bir sorun teşkil etmekle birlikte, kentsel, kırsal ve banliyölerdeki yoksul topluluklar (özellikle de göreceli olarak daha yoksul etnik kesimler ve kimlikler) için bilhassa zehirleyici bir nitelik taşır. Zenginler ise sadece kendilerinin erişebildiği ayrıştırmış sistemler oluştururlar.

Demokrasi perspektifinden bütçeleme zorlukları

- Kararların gerçekten demokratik olması halinde, her zaman nesnel olarak iyi ve adil kararlar olacağına inanmak istense de durum her zaman böyle olmayabilir.

Örneğin çoğunluk, savunmasız kesimler için sosyal faydaları azaltan politikaları seçerek, demokrasinin değeri ile eşitliğin değeri arasında bir çatışma yaratabilir. Daha büyük bütçelerde demokratik katılımın kapsamını ve niteliğini belirlemek, özellikle kararların teknik karmaşıklığı arttıkça, daha da zorlaşabilir.

- Halkın doğrudan katılımını teşvik etmek, yurttaş odaklı süreçler ile yasama organı gibi temsili kurumlar tarafından yönetilen süreçler arasında yetki çatışmasına yol açabilir.

Geleneksel seçim kurumlarının yanı sıra alternatif müzakere alanla-

sorumsuz davranışları teşvik edebilir.

Bariş Perspektifinden Devlet Bütçesi

Dünyanın çok çalkantılı bir dönemden geçtiği bilinen bir gerçek. Öyle ki bugün, 1980'lerden bu yana hiç olmadığı kadar çok insan silahlı çatışmalarda hayatını kaybediyor. Aktif savaşların sayısı tarihsel olarak çok yüksek seviyede.

Bu savaşların etkileri askeri alanın çok ötesine uzanıyor: ölümlerin yanı sıra, milyonlarca insan yerinden ediliyor, gıda ve enerji üretimi sekteye uğruyor, doğa tahrip ediliyor, iklim değişikliği ile mücadele programları ve kalkınmaya yönelik sosyoekonomik çabalar bir kenara itiliyor. Öncelik, başta ABD ve Avrupa'da olmak üzere, silah sanayine ve askeri harcamalara veriliyor. Diğer yandan son 75 yılda 145 ülkede yaşanan 115 çatışmaya ait verileri kullanan bir makale savaşların ekonomilerde derin ve kalıcı izler bıraktığını, savaşların başlamasının ardından üretim, yatırım ve

rı oluşturulduktan sonra, yurttaş çıkarlarını temsil etmek için kimin daha meşru yetkiye sahip olduğu her zaman açık değildir. Katılımcı alanlar yeni sesler getirebilir ancak başkalarını dışlayabilir veya

ticaretteki büyük ve kalıcı düşüşlerin olduğunu belgeliyor ve 10 yıl sonra bile toparlanma belirtisi görülmediğini ortaya koyuyor. Devlet gelirleri dibe vururken, harcamalar sabit kalıyor ve bu da iktidarları enflasyonist finansmana ve kısa vadeli borçlara bağımlılığa zorluyor. Bulgular, savaşın gerçek maliyetinin savaş alanının çok ötesine uzandığını ve gelecek yıllar için mali ve parasal istikrarı yeniden şekillendirdiğini gösteriyor (<https://www.nakedcapitalism.com/2025/11/the-lasting-economic-scars-of-war.html>, 4 Kasım 2025).

Barış güçlü bir sosyal alt yapıdır

Oysa barış, tıpkı demokrasi gibi, sadece bir hedef değil, diğer tüm hedeflerin temeli ve bunların alt yapısı olarak işlev görür. Kuşkusuz iyi tasarlanmış içermeci, ekolojik kalkınma müdahaleleri de barışı güçlendirir. Bu yüzden de barış olmadan, kalıcı ve kapsayıcı bir sosyoekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi imkansızdır.

Keza barışın olmadığı yerlerde sürdürülebilirlik her alanda tehlikeye girer. Çatışmalar başta yatırımlar olmak üzere, ekonomik faaliyetleri aksatır, sağlık sistemlerini tahrip eder ve eğitime büyük darbe vurur. Toplumsal güveni ve demokratik kurumları zayıflatır.

Bu nedenle de Türkiye’de bir yılı aşkın bir süredir ağır aksak yürütölmekte olan “Barış ve Demokratik Toplum Süreci”, gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasıyla, hızlandırılmalı ve bu süreç 2026 yılı bütçesi dahil olmak üzere bundan sonraki bütçelerde gerektiği gibi yer almalı, barışı güçlendirmeye, militarizmi ve savaşları önlemeye dönük öde-

neklerde ciddi artışlar sağlanmalıdır.

Oysa 2026 yılı bütçesinde barışın izlerine rastlamak mümkün değil. Çünkü kaynakların önemli bir kısmı iç ve dış güvenliği sağlamak adı altında otoriterleşmeye ve savaşa ayrılmış durumda.

Bu tür harcamalar, toplam bütçe ödenekleri içindeki yüzde 12,32’lik bir pay ile en yüksek dördüncü harcamayı oluşturuyor. Yani seneye toplanacak olan her 100 TL’lik vergi gelirinin 16 TL’den fazlası güvenlik harcamaları için harcanacaktır. Eğitim, sağlık, alt yapı, yoksullukla mücadele ve kalkınma gibi alanlardaki kaynak yetersizliği düşünüldüğünde güvenlik harcamalarının nasıl bir sosyal maliyete neden olduğu ortadadır.

İnsan Hakları Perspektifinden Devlet Bütçesi

Temel İlişki: İnsan hakları ilkeleri ve anlayışları bütçe politikasını belirler

Araçsal İlişki: Bütçe politikası, insan haklarının gerçekleştirilmesini temel bir hedef olarak benimsemelidir

İnsan hakları, uzunca bir zamandır bir dizi uluslararası anlaşmayla evrensel ve devredilemez olarak tanımlanmış ve daha sonra dünya-daki ülkelerin büyük çoğunluğu tarafından onaylanarak iç hukuka dönüştürülmüş olan haklardır.

Bunlar: **(i)** yaşam hakkı, kanun önünde eşitlik ve ifade özgürlüğü gibi medeni ve siyasi haklar **(ii)** çalışma, sosyal gü-

venlik ve eğitim hakkı gibi ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ve (iii) toplumsal gelişme ve toplumların kendi kaderlerini tayin hakkı gibi müşterek haklardır.

İnsan hakları: adalet ve demokrasinin omurgası

İnsan hakları anlaşmaları (ve bu anlaşmaların onları onaylayan hükümetlere getirdiği yükümlülükler) hem adalet hem de demokrasi talepleri için bir omurga sağlar. Keza bu anlaşmalar bütçe politikalarına ve bütçe süreçlerine faydalı bir şekilde uygulanabilir. Ayrıca insan hakları ile devlet bütçeleri arasındaki bağlantıları ve bütçe perspektifinden insan hakları taahhütlerini yerine getirme konusunda hükümetlerin yükümlülüklerinin neler olduğunu açıklamak için dünyada yapılmış birçok çalışma mevcuttur (*Örnek olarak bak: A. Nolan et al. (eds), Human Rights and Public Finance: Budgets and the Promotion of Economic and Social Rights, 2014; OHCHR and IBP, Realizing Human Rights Through Government Budgets, United Nations, 2017*).

İnsan hakları ile ilgili olarak, 'Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin (ICESCR) 2. maddesi, devletlerin bu hakları garanti altına almak için mevcut kaynaklarını azami ölçüde kullanmaları gerektiğini belirtir.

Ancak "mevcut kaynakların azami ölçüde kullanılması" kavramı yoruma açıktır ve pratikte çoğu kez ihlal edilmektedir. Bu durum özellikle ekonomik kriz dönemlerinde, kaynakların daha sınırlı olduğu ve hükümetlerin kamu harcamalarında kesintiye gittiği zamanlarda yaşanır.

İnsan hakları iktisat ilişkisi

İnsan hakları ve ekonomi, doğaları gereği birbiriyle ilişkili iki kavramdır. Ekonomik kaynakların bu hakların yerine getirilmesinde nasıl kullanılacağı çok önemlidir. Ayrıca insan hakları iktisadi sistem açısından çok önemli bir normatif parametre oluşturur.

Buna karşılık bu ikili arasındaki zorunlu bağ genelde ihmal edilir. Bu ihmalin özellikle de ekonomik istikrarsızlıklar ve kemer sıkma uygulamaları söz konusu olduğunda ciddi negatif sonuçları ortaya çıkar. Egemen iktisat ideolojisi pozitivist bir bakışla iktisadi etkinliğe takıntılı olduğundan, eşitlik ve adalet gibi konuları temel alan insan hakları normlarını dikkate almaz. Bu iktisat anlayışını esas alarak hazırlanan devlet bütçeleri de insan haklarını görmezden gelir.

İktisat ve insan hakları entegrasyonunun iki yolu mevcuttur. İlki, hakları bir kısıtlama olarak kabul etmek, ikincisi ve çok daha tavsiye edilebilir olanı ise hakları oyunun kurallarının bir parçası, hatta daha da ötesi, seçimler ve kararlar almak için doğal bir ortam olarak kabul etmektir.

"Uyum içinde ve anlayışlı bir toplum hem iktisat hem de insan hakları için mahkemeler ve piyasalar kadar önemlidir. Bu nedenle, insan haklarını entegre etme amacıyla, iktisat belli bireyleri tatmin etme hedefinden, her bireyi tatmin etme gibi daha kapsayıcı bir hedefe odaklanmalıdır" (*Branco, Manuel Couret, Economics Against Human Rights: The Conflicting Languages of Economics and Human Rights, Capitalism Nature Socialism, 20(1), (2009), pp.88-102*).

İnsan hakları bütçe politikası ilişkisi

Daha önce de sözü edilmiş olan alternatif 'Temel İlişki Yaklaşımı' al-

tında bütçenin en önemli aracı olan bütçe politikası ile insan hakları arasında iki zorunlu ilişki kurulur: bütçe politikalarını tasarlarırken, uygularken, izlerken ve değerlendirirken bir çatı olarak insan hakları ilkeleri esas alınmalıdır. İnsan hakları ile bütçe politikası arasında hiyerarşik bir ilişki olmalıdır. Bu ilişki amaç ve araç arasındaki hiyerarşidir. Bu nedenle de bütçe politikaları insan hakları gerekliliklerine uyarlanmalıdır, tersi değil.

Diğer tüm kamu politikaları gibi bütçe politikaları da uluslararası insan hakları yasasının ilke ve yükümlülüklerine tabi olmalıdır. Özgün bütçe politikaları oluşturmaya ötesinde, insan hakları yükümlülükleri ve sözleşmeleri, devletlerin böyle politikalar oluşturma faaliyetlerine belli sınırlar koyar. Böyle yükümlülükler bütçe politikalarına uygulanan bir dizi parametre ve rehberliği bütünleştirir. Bunların içinde; temel özün korunması, hakların ilerletilebilmesi için maksimum kaynağın kullanılması, elde edilmiş haklardan geriye gidilmesinin önlenmesi, ayrımcılık yapılmaması, şeffaflık, sosyal katılımcılık ve hesap verilebilirlik yer alır (*Grazielle David, Pedro Rossi, Sergio Chaparro, "Human rights and fiscal policy: a necessary link", <https://www.worldeconomicsassociation.org>, 8 Eylül 2020*).

Bütçeler hakların güçlendirilmesi için kullanılmalı

Ulusal düzlemde bu bağlantı anayasa ve vergi ve bütçe kurumları arasında kurulmak durumundadır. Bütçeler hakların önlenmesi ya da sınırlandırılması için değil, gerçekleştirilmesi için kullanılan araçlar olarak görülmelidir. İlave olarak, bütçe yönetim ve yasama organlarınınca alınan kararların

anayasaya uygunluğu açısından toplumsal çıkarlar arasında bir çatışma alanı olarak yargıda karşı çıkılabilmeye uygun olmalıdır.

Temel insan haklarının korunmasını sağlamanın, hükümetler açısından maliyetleri söz konusudur (S. Holmes and C. R. Sunstein, *The Cost of Rights: Why Liberty Depends on Taxes*, W. W. Norton & Company, 1999). Çünkü ekonomik, sosyal ve kültürel hakları gerçekleştirmenin kamu harcamaları üzerinde doğrudan etkileri vardır. Sorumluluk sahibi olarak, uluslararası insan hakları hukukuna göre hükümetler, mümkün olan azami kaynakları tahsis ederek ve ayrımcılık yapmadan herkes için insan haklarının aşamalı olarak gerçekleştirilmesini teşvik etmelidir.

‘İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’ ve diğer iki uluslararası sözleşme (medeni ve siyasi haklar ile ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin) devletlerin temel insan haklarına saygı duyması, bunları koruması ve yerine getirmesi için yeterli yaşam standardı, yurttaşların sağlık ve eğitim, insana yakışır iş vb. hakkı da dâhil olmak üzere bir dizi yükümlülüğün temelini oluşturur.

Bunların hepsinin hem bütçe politikaları hem de süreçler için çok açık sonuçları vardır. Bu yükümlülükler, müteakip insan hakları içtihatlarında, tüm imzacı devletlerin uyması gereken aşağıda sıralanan bazı açık adımları ortaya koymak için kullanılmaktadır (<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cescr.aspx>, 15 Aralık 2025):

- **Aşamalı gerçekleştirme:** Devletler, makul kısıtlamalar dahilinde, bilinçli, somut ve hedefe yönelik politikalar yoluyla evrensel insan haklarının yerine getirilmesini zaman içinde sürekli olarak iyileştirmeye çalışmalıdır.
- **Azami kullanılabilir kaynaklar:** Devletler, insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmek için mümkün olduğu kadar çok kaynağı seferber etmelidir. Bu, yalnızca vergilendirme ve kaynak tahsisiyle değil, aynı zamanda tahsis edilen kaynakların harcanmadan kalmamasını sağlamakla ve bütçe açıkları ve finansmanla ilgili seçeneklerle de bağlantılıdır.

- **Ayrımcılık yapmama ve eşitlik:** Devletler insan hakları yükümlülüklerini yerine getirirken ırk, etnisite, renk, cinsiyet, dil, din vb. temelinde ayrımcılık yapmamalıdır. Irk körü olarak nitelendirebilecek bütçe politikaları, statükoyu ve geçmiş ve devam eden ırkçılığı güçlendirir. Pratikte ana akım kamu maliyesi ve bütçe anlayışı onlarca yıldır kimliklerle ilgili ayrımcılığa duyarsız biçimde ilerler. Buna rağmen, kamu maliyesi disiplinin, ırkçılığın yarattığı sorunları ele almanın yollarını yapıcı bir şekilde analiz eden ve faydalı anlayışlar sağlayabilecek araçlara ve çerçevelere de sahip olduğu da bilinmelidir (<https://www.brookings.edu/blog/how-we-rise/its-long-overdue-for-public-finance-scholars-to-study-racism-in-the-tax-code>, 4 Kasım 2021).

Bu bağlamda, 2026 bütçesinde insan hakları için ayrılan kaynağın 932,6 milyon TL ile sınırlı olması (toplam bütçenin

yüzde 00005'i) iktidarın insan haklarına nasıl baktığının bir göstergesidir.

Engelli hakları

Türkiye'de milyonlarca engelli yurttaşın temel yurttaşlık hakları sistematik biçimde kısıt altındadır. 12 milyonu aşkın temel yurttaşlık hakları daraltılmış engelli yurttaş, evlerine hapsedilmiş olma ve toplumdan izole edilmiş bir hayatla baş başa bırakılma gerçeğiyle yaşıyor. Türkiye 2009 yılında imzaladığı BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin gereklerini yerine getirmediği gibi 2005 yılında yürürlüğe giren 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun çerçevesinde öngörülen erişilebilirlik yükümlülüklerini tam 20 yıldır erteliyor.

Bu erişimsizlik, yalnızca mekânsal değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal yaşamda da derin bir dışlanmayı beraberinde getiriyor. TÜİK ve İŞKUR verilerine göre, engellilerin yaklaşık yüzde 80'i işgücü piyasasının dışında kalmış durumdadır. Kamu kurumları dahi kanunen zorunlu olan yüzde 3 engelli istihdam kotasını tam olarak uygulamazken, kamuda işe alınanların özlük hakları büyük çoğunlukla "yardımcı hizmetler sınıfından" hesaplanıyor. Bu tablo, iktidarın engellileri "yardım nesnesi" olarak gören "sağlamcı anlayışının" doğrudan sonucudur.

Diğer yandan sağlamcı politikalardan vazgeçilmeden, hiçbir bütçenin sosyal devlet niteliğini taşıyamayacağı açıktır. Bu nedenle öncelikle, Türkiye'deki engelli nüfusun yaş, cinsiyet, eğitim, gelir ve il dağılımına göre güncel veriler mutlaka açıklanmalı; politikalar bu veriler ışığında planlanmalı, 20 yıldır ertelenen Erişilebilirlik Mevzuatının gerekleri yerine getirilmeli; yollar, binalar, parklar, kurum siteleri ve e-devlet uygulamaları erişilebilir hale getirilmelidir. Engelli istihdam kotası yüzde 10'a yükseltilmeli ve bu koşul tüm işyerlerinde uygulanmalıdır. Kişisel geliri asgari ücretin altında kalan tüm engellilere asgari ücret düzeyinde temel gelir güvencesi sağlanmalıdır. Engelli ödenekleri enflasyona karşı korunmalıdır. Kamuda işaret dili, tercümanlar, diğer materyaller ve erişilebilir iletişim araçları zorunlu hale getirilmelidir.

Tüm bunların yerine getirilebilmesi için bütçeden yeterince kaynak ayrılmalıdır. Oysa 2026 bütçesinde engellilerin toplumsal hayata katılımı ve özel eğitim programı için sadece 250 milyar TL'lik bir kaynak ayrılmış bulunuyor. Bu toplam bütçenin sadece yüzde 1,3'ünü oluşturuyor.

Göçmen ve mülteci hakları

Uluslararası göçlerin bütçeleme (vergileme) ile ilişkisi son derece önemlidir. Buna rağmen göçlerin ahlaki tartışılırken bunun altında yatan mali yapı nadiren hesaba katılır. Oysa vergi

hukuku, neredeyse diğer tüm sistemlerden daha fazla, kimin hayatta kalma imkânına sahip olduğunu belirlemektedir.

Çünkü gelir toplama hakkı ve yönetme hakkı bir gelecek hayal etme hakkıdır. Sömürgecilik dönemi sonrası devletlerin bu hakkını reddetmek, onların bağımsızlığını reddetmenin bir yoluydu. Bu koşullardan kaçan insanlara sığınma hakkı vermemekse bizlerin suç ortaklığını reddetmenin bir yoludur. Göçün ırksal politikasıyla dürüstçe yüzleşmek gerekirse, vergilendirmenin ırksal politikasıyla da yüzleşmek lazımdır (<https://www.truthdig.com/articles/sovereignty-for-some-racism-immigration-and-the-global-tax-order>, 4 Kasım 2025). (Türkiye'de 2026 yılında Göç Yönetimi Programı için 25,8 milyar TL kaynak ayrılmış durumda).

İnsan hakları perspektifinin zorlukları

- Öncelikle, insan hakları ilkeleri ve kriterleri, politika seçimleri ve değiş tokuş konusunda net rehberlik sağlamaz. İnsan hakları

yaklaşımlarında bölünmezlik ve evrensellik üzerine odaklanma, örneğin önce hangi ihtiyaçların ele alınması gerektiğine veya mücadelenin nasıl değerlendirileceğine ve kaynakların kıt olduğu ortamlarda önceliklerin nasıl tanımlanacağına karar vermeyi zorlaştırır (örneğin anne sağlığına veya yol altyapısına yatırım yapmak arasında seçim).

Bu anlamda, bütçelemeye yönelik insan hakları yaklaşımı, bütçe kararlarının alınma sürecini daha demokratik ve katılımcı hale getirme tartışmalarından ayrı tutulamaz çünkü bu yönler seçimlerin nasıl tartışıldığını ve yapıldığını ve farklı insan hakları yükümlülüklerinin ne ölçüde karşılanıp karşılanmadığını belirler.

- İkinci olarak, insan hakları yükümlülüklerinin kuralcı doğası, politika seçimleri üzerinde verimli diyalog ve müzakereleri önleyebilir. Demokratik çoğunluk, örneğin daha fazla otoyolu finanse etmek için sağlık bütçesini kesmeyi tercih edebilir, hatta sağlık bütçesinin kesilmesinin ilerici gerçekleştirmeye aykırı olduğu ve temel insan haklarının yerine getirilmesiyle daha doğrudan çelişki içinde olduğu iddia edilebilir.

İnsan hakları çerçevesinin nesiller arası eşitlik konularının ele alınmasına nasıl yardımcı olacağı net olmadığı için, bütçe açıkları ve borç-

la ilgili kararlar konusunda da benzer bir zorluk ortaya çıkabilir. Karmaşık kararlarla karşı karşıya kalındığında, insan hakları standartlarının görünüşte doğrudan uygulanması, müzakere süreçlerini sınırlayabilir, hatta baltalayabilir.

- Son olarak, insan hakları yaklaşımını kullanmak hükümetlerle diyalogu daha da zorlaştırabilir. İnsan haklarının yükümlülük sahibi olarak devletler için oluşturduğu yasal yükümlülükler göz önüne alındığında, hükümetler, tüm insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmenin politika esnekliklerini büyük ölçüde azaltacağını ve mali kısıtlamalar göz önüne alındığında muhtemelen gerçekçi olmayacağını bilerek, genellikle insan hakları grupları ve aktivistleriyle diyaloga girme konusunda isteksiz davranırlar.

Genel Değerlendirme

2026 yılı Merkezi Yönetim Bütçesi önceki bütçelerden farklı değildir. Öz itibarıyla İktidar Bloğunun siyasal tercihlerini yansıtan ve onun sırtını dayadığı sosyal sınıflar ve diğer sosyal kesimlerin ve kimliklerin çıkarlarını korumayı ve geliştirmeyi hedefleyen bir bütçedir.

Özellikle de 2019 yılından itibaren bu bütçe, Devlet Planlama Teşkilatı gibi parlamenter rejimin bürokrasisinden ziyade Cumhurbaşkanlığı'ndaki bir ofis tarafından hazırlandığı için bütçe hakkını tamamen ortadan kaldırmış bir siyasal-ekonomik belge görünümündedir.

Bu bütçe ekonomik krizin bedelini başta işçi sınıfı olmak üzere toplumun en geniş emekçi kesimlerine, emeklilere ve yoksullara ödettirmeyi öngören, bu bağlamda da sağlık ve eğitimde yaşanan sorunlara da işsizlik, enflasyon-hayat pahalılığı, yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizliği gibi diğer ekonomik ve sosyal sorunlara da herhangi bir gerçekçi çözüm sunmuyor.

Çünkü bu bütçenin ideolojik arka planında, makroekonomik istikrar ve ekonomik büyümeye odaklanmış olan bir neo-liberal neo-otoriter kamu maliyesi ve bütçe ideolojisi mevcuttur. Böyle bir ideoloji yurttaşların ihtiyaçlarına cevap vermede de herkese fayda sağlayan sosyo-ekonomik kalkınmayı teşvik etmede de yetersiz kalmaktadır.

Bu bütçe işçilerin, emekçilerin, emeklilerin, yoksul köylülerin, kadınların, gençlerin, engellilerin, ötekileştirilen kimliklerin ve inanç gruplarının ezilmişliklerini de reddediyor, bu nedenle de bu kesimler için de yeterince kaynak ayırmıyor.

Ayrıca, bütçede yeterince kaynak ayrılmadığı için kronik derin yoksulluk ve artan gelir eşitsizlikleri gibi sorunlarla başa çıkamayan iktidar, toplumda güvensizlik ve kaosu artmasına katkıda bulunuyor, bu da (gelişmiş olarak kabul edilen birçok ülkede bile görüldüğü gibi) aşırı sağcı hareketlerin ve partilerin güçlenmesine neden oluyor.

Yeni paradigma ihtiyacı

Böylece, devlet bütçeleriyle ilgili olarak artık yeni bir paradigmaya ihtiyacın olduğu açıktır. Bu paradigma, Neo-liberal Bütçe Yaklaşımının alternatifi olan Demokratik Kamu Maliyesi ve Bütçe Yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda bütçe politikalarının temel amacı (örneğin artan oranlı vergilendirme, evrensel temel kamusal hizmetlerin sağlanması ve yoksul, savunmasız ve dezavantajlı gruplara hedefli gelir transferleri ve/veya "Temel Gelir Güvencesi" uygulaması yoluyla); eşitlik ve adaleti sağlamaktır.

Demokratik bütçe katılımcı-çoğulcu yerinden demokrasiye ve demokratik ekonomiye uygun bir bütçedir. Bu bütçe üstünlükçü/tekçi bir biçimde yukarıdan aşağıya doğru değil, katılımcı bir biçimde aşağıdan yukarıya hazırlanır.

Bu yaklaşım altında ilke olarak, mali disipline duyulan ihtiyaç kabul edilirken, hükümetlerin öncelikli harcamaları finanse edebilmesi için yeterli "mali alan" sağlanır, kamu maliyesinin uzun vadeli sürdürülebilirliği gözetilir.

Keza, kamu harcamalarının temel ihtiyaçların karşılanması ve eşitliğin teşvik edilmesi gibi kilit sonuçlara ulaşmasını sağlayabilmek için, verimliliğe ve hizmet sunumundaki etkinliğe de odaklanılır. Bütçeye ilişkin kararların alındığı süreçler ve kurumlar, daha bilgili diyalog ve müzakereyi kolaylaştırmak için daha kapsayıcı, demokratik ve katılımcı olacak şekilde yeniden tasarlanır. Diğer bir deyişle, eşitlik, sürdürülebilirlik, etkinlik ve kapsayıcılıktan oluşan dört sütun, kamu maliyesi ve hükümet bütçeleri ile ilgili kararların nasıl alınması gerektiğine dair bir önerinin temelini oluşturur (<https://www.internationalbudget.org/2019/02/fiscal-futures-putting-the-public-back-into-public-finance>, Şubat 2019).

İlke olarak böyle bir bütçede sermaye kesiminin, zengin seçkinlerin ya da egemen kimliklerin çıkarları gözetilmez. Aksine bütçenin kaynakları, asıl olarak, demokratik yöntemlerle belirlenen işçi sınıfının, emekçi halkın ve diğer ezilen kimliklerin toplumsal ihtiyaçlarının karşılanması için kullanılır.

Bütçe konularının düzenlenmesinde böylesine radikal bir değişimi teşvik etmek için gerekli bazı değişikliklere doğru ilerlemeyi başlatabilmek amacıyla öncelikle, hem neo-liberal kamu maliyesi ve devlet bütçesine yönelik mevcut yaklaşımların defolarını vurgulamak hem de farklı aktörlerin etrafında birleşip birlikte çalışabileceği 'kamu'yu (burada 'kamu'dan kastedilen verili ülkede yaşayan 'halk'tır) kamu maliyesinin ve devlet bütçelerinin merkezine koymak" gerekir.

Bir başka anlatımla, böyle bir bütçenin halkçılığı ve katılımcılığı; toplumun her kesiminin bu sürece doğrudan ve/veya demokratik kitle örgütleri, meslek örgütleri ve işçi sendikalarının aktif katılımının sağlanması, bu kesimlerin sözlerinin dinlenmesi ve bütçe uygulamalarının bu kesimlerce denetlenmesiyle gerçekleşebilir.

TEZ-KOOP-İŞ SENDİKASI

Türkiye Ticaret, Kooperatif, Eğitim, Büro ve Güzel Sanatlar İşçileri Sendikası